

BÁLINT JÓZSEF S. J.

A TEREMTŐ MUNKATÁRSAI

KORDA KIADÓ

P. BÁLINT JÓZSEF S. J.

**A TEREMTŐ MUNKATÁRSAI
A MEGVÁLTÁS SZOLGÁI**

P. BÁLINT JÓZSEF S. J.

A TEREMTŐ MUNKATÁRSAI A MEGVÁLTÁS SZOLGÁI

AZ EGYHÁZ 100 ÉVES
SZOCIÁLIS TANÍTÁSÁNAK
RÖVID ÖSSZEFOGLALÁSA
– KIS KATEKIZMUSA –

KORDA KIADÓ
KECSKEMÉT
1995

Megjelenik a
Kerkai Jenő Egyházzociológiai Intézet
gondozásában

A címlap képe:
Michelangelo: Az ember teremtése
(a Teremtő és az ember keze)
(Sixtus-kápolna, Róma)

TARTALOM

AJÁNLÁS	7
I. BEVEZETÉS AZ EGYHÁZ SZOCIÁLIS TANÍTÁSÁBA . . .	9
1. Időszerűsége	9
2. Az egyház illetékessége	12
3. Az Egyház magatartása	14
II. AZ EGYHÁZ 100 ÉVES SZOCIÁLIS TANÍTÁSÁNAK LEGFŐBB OKMÁNYAI	15
1. Pápai enciklikák	15
2. Zsinatok	17
3. Pápai szövegek	18
III. A „SZÁZ ÉV CSÚCSÁN”: CENTESIMUS ANNUS . . .	21
A) A NAGY TÖRTÉNELMI FORDULAT ÉVÉNEK, 1989-NEK KIÉRTÉKELÉSE	23
1. Történelmi háttér	23
2. A reménység éve	25
3. A nagy fordulatot előidéző tényezők	26
4. A történelmi események jelentősége, tanulságai	28
B) ÚJ KÉRDÉSEK, ÚJ VÁLASZOK	29
1. Korunk sajátos tulajdonformája: az ismeret	30
2. A gazdasági kérdések megoldásának alternatívái	31
3. A „minőségi élet” problémái	32
4. Ökológiai problémák	33
IV. A „SZÁZ ÉV CSÚCSÁRÓL” VISSZATEKINTVE	35
A) HÁROM ALAPKÉRDÉS	35
1. Tulajdon	36
2. Munka	41
3. Társadalom	45

B) AZ IGAZSÁGOS TÁRSADALMI ÉS NEMZETKÖZI REND „VEZÉRLŐ CSILLAGAI” (ALAPELVEI) . . .	53
1. Az ember személyi méltósága: „mindent az emberért”	54
2. Jogrend: munkások jogai, egyetemes emberi jogok	55
3. Erkölcsi rend: igazság, igazságosság, szeretet, szolidaritás, szabadság	61
4. Nemzetközi összefogás alapelvei: általános elvek, szegények megsegítésének elvei	66
UTÓSZÓ: Vagy totális összefogás – vagy totális pusztulás	69
RÖVIDÍTÉSEK	71
TÁRGYMUTATÓ	73

AJÁNLÁS

Az Egyház szociális tanításának Kis Katekizmusában újszerű, hogy az elmúlt száz év változó szociális problémáiból megpróbálja kiemelni a közös vonásokat, s így megkönnyíteni az orvoslásukra közzétett pápai megnyilatkozások lényegének felismerését, a minden korban fenyegető elembertelenedés leleplezését.

A pápai szociális körlevelek az elmúlt száz év ipari forradalma negatív következményei miatt szenvedő emberiség humánválság-kezelő útmutatóivá váltak, mert – anélkül, hogy bármilyen meghatározott társadalomberendezkedést, vagy gazdasági utat írtak volna elő –, biztonságos támpontokat nyújtottak az evangélium nevében a bajok orvoslását jelentő krisztusi ember kialakításához.

Az üdvörténet háttérével nézve hatásukat úgy is lehet fogalmazni, hogy a szociális körlevelek megmutatták az összhangot a Teremtő Isten „hajtságok uralmatok alá a Földet” (Ter 1,28) parancsa, és a Teremtő adományából bűnös világot is létrehozó embernek a bűn rabságától való szabadulásának lehetősége között: azaz a Megváltó Istentől kapott evangéliumi út felismeréséhez „az elemzés elveit, a helyzet értékelésének szempontjait és a cselekvés irányának meghatározását” (Octogesima adveniens).

Jelen összeállítás eredetileg az újonnan induló KALOT Népfőiskolai Mozgalom négyes alapprogramjának (a „Krisztusibb embert!”, „Műveltebb falut!”, „Életerős népet!”, „Önérzetes magyart!”) 3. pontja elsajátításához készült útmutatónak. A pápai szociális körlevelek iránt megnyilatkozó nagy érdeklődés azonban indokolttá teszi, hogy a budapesti Kerkai Jenő Egyházszociológiai Intézet a nagyközönség számára önálló kiadványként is megjelentesse.

Budapest 1995. február 2.

András Imre S. J.
A Kerkai Intézet igazgatója

I. BEVEZETÉS AZ EGYHÁZ SZOCIÁLIS TANÍTÁSÁNAK ISMERTETÉSÉHEZ

1. A téma történelmi időszerűsége

Tulajdonképpen keveset mondunk, ha azt állítjuk, hogy a téma időszerűségét a *Rerum novarum* megjelenésének 100 éves évfordulója (1991) indokolja. Száz éve, hogy az Egyház legfőbb pásztora először adott ki olyan körlevelet, amely átfogóan tárgyalta a szociális kérdést.

Megjelenése után negyven évvel jelent meg a *Quadragesimo anno*, amely először ünnepelte meg a *Rerum novarum* évfordulóját. Utána tíz évenként szólalt meg a tanító Egyház a szociális kérdésekben: vagy körlevélben, vagy pápai szózatban. Ezekben a megnyilatkozásokban mindannyiszor érvényesül a folyamatosság és a megújítás elve. Az újabb és újabb körlevelek mindig először visszatekintenek, összegeznek, majd újabb szempontokkal gyarapítják az Egyház szociális tanítását, a megváltozott körülményeknek megfelelően. Ez történt a legújabb pápai körlevél, a *Centesimus annus* alkalmával is. A pápai körleveleknek ebből az összegző módszeréből következik, hogy az Egyház szociális tanítása megismerésének egyik legalkalmasabb módja, ha mindig először a legújabb körlevelet tanulmányozzuk és visszafelé menve, mintegy oknyomozó módszerrel ismerkedünk az elmúlt évtizedek korabeli szükségleteinek megfelelő szociális tanítással.

A százéves jubileumon túl azonban sokkal fontosabbnak tartjuk azt az Európa történelmében csodaszámba menő *történelmi átalakulást* (1989), amely közvetlenül ugyan *Kelet- és Közép-Európát érinti*, de az egységessé vált emberi történelem következtében mozgásba hozta az egész emberiség társadalmát. Mint minden történelmi fordulattal, a mostanival is együttjár a társadalom gyökeres átalakításának az igénye is.

Ebben a nagy társadalmi átalakulásban a *katolikus híveknek is, főleg a fiataloknak, meg kell tanulniuk katolikus módon gondolkodni a társadalmi kérdésekről. Meg kell ismerkedniük azokkal a keresztyén szociális alapelvekkel, amelyeknek segítségével a jövő társadalmát szeretnénk fölépíteni.*

Van most Magyarországon egy néhányezer emberből álló vékony réteg, amely hangoskodik, politizál, de a tömeg, a nép még nem szólalt meg. És tulajdonképpen még az Egyház sem szólalt meg érdemlegesen a társadalom építésének módját illetően. Ezt a megszólalást éppen az egyház szociális tanításának az ismertetésével kezdhetjük. Ezzel is jelét adjuk, hogy lezárt-nak tekintjük a kriptokatolicizmusnak és a sekrestyekeresztyénségnek a korszakát. Az elmúlt 40 évben az számított erénynek, hogy az *„Egyház nem politizál”*. De most ki kell mondanunk, amit II. János Pál a Christifideles laici apostoli buzdításában mondott: **„semmi sem igazolhatja a keresztyének közügyekkel szembeni közömbösségét vagy tartózkodását”** – *„semmi módon nem mondhatnak le a politikai életben történő részvételről, vagyis arról a sokrétű és szerteágazó gazdasági, társadalmi, törvényhozói, irányítási és kulturális munkáról, amelynek célja szerves és intézményes módon a közjó előmozdítása”* (42. pont).

Különösen megszívlelésre méltóak a pápa szavai, amelyeket a Centesimus annus körlevélben (1991) éppen a politikai- és rendszerváltozáson keresztülment országokhoz intéz: *„különösen azt kívánom, hogy azokban az országokban ismertessék és alkalmazzák ezt a (szociális) tanítást, melyekben a létező szocializmus bukása után nagy az elbizonytalanodás az újjáépítés tekintetében”* (56. p. 2. bekezdés).

A pápa ebben a körlevélben nagyon pontosan rámutat arra a veszélyre, amely ezeket az országokat – köztük Magyarországot – fenyegeti.

Ennek a veszélynek a lényege abban áll, hogy a szocializmus bukása után a történelmi küzdőporondon győztesként a kapitalista gazdasági rendszer maradt, és a kommunizmus diktatúrája alól fölszabadult társadalmak részére egyetlen alternatívaként a kapitalista gazdasági rendszer választása marad – nemcsak előnyeivel, de hibáival, hátrányaival is. Ez a veszély – a pápa sze-

rint – tulajdonképpen elsősorban magát a nyugati világot fenyegeti, mert a szocializmus bukását saját gazdasági rendszerük egyoldalú győzelmeiként fogják fel, és ezért nem törődnek annak szükséges korrekciójával (CA 56. b.).

A középkelet-európai államok pedig növekvő gazdasági válságuk kényszerétől szorítva egyre kritikátlanabban és válogatás nélkül engedik a nyugati tőke és gazdasági rendszer beáramlását, csakhogy ki tudjanak lábalni a gazdasági csődből.

Ezt a veszélyt különösképpen aláhúzza XI. Piusnak még a Quadragesimo anno-ban tett megállapítása, ami félelmetesen időszerű napjainkban is: „A leginkább szembeutó jelensége a mi korunknak, hogy nem csupán a vagyon, hanem félelmetes gazdasági hatalom, valóságos zsarnoki hatalom halmazódik föl egyeseknél. ... Különösen azoknak kezében van szörnyű hatalom, akik mint a pénztőke urai és kezelői, korlátlanul határoznak a hitel felől és azt tetszésük szerint osztják szét...” Mintha csak napjainkban írta volna ezt a pápa (55. oldalon, a Szt. István társulat 1942-es kiadásában). De VI. Pál is figyelmeztetett a Popolorum progressioban a veszélyre: „A szegény népek sosem lehetnek elég óvatosak a kísértéssel szemben, ami a gazdag országok részéről fenyegeti őket” (PP 40–41. p.).

(„Folyik az ország kiárusítása” – „Azelőtt Kelet, most Nyugat felé”. Magyar társadalmunknak ez a jelszóként fölkapott megállapítása sok igazságot tartalmaz. Példák: Az Orosházi Üveggyárat amerikai cég vette meg. Igaz, vezérigazgatónak – szerencsére – magyar származású férfit tett meg, aki családjával együtt hazatelepedett... A budapesti Láng Gépgyárat egy svájci cég vette meg. A Szerencsi Cukorgyárat szintén svájci cég vette meg. Igaz, a kommunizmus előtt is svájci cég volt a tulajdonos. A világhírű Kőbányai Gyógyszergyárunkra a francia tőke tette rá a kezét.

A Nemzeti Bank privatizációjával kapcsolatban amerikai pénzügyi emberek fölemelték szavukat az új magyar törvény megalkotása ellen, amely többek közt ezt a kijelentést tartalmazta: „A Magyar Állam utasíthatja a Nemzeti Bankot”. Meg kellett változtatni a következőre: „A Nemzeti bank támogassa a kormány gazdaságpolitikáját”. Sokan tiltakoztak itthon ez ellen. Egy

magyar pénzügyi szakember végülis így válaszolt a kritizálónak: „Kérem, nem tehetünk mást. Ha be akarunk kapcsolódni a nyugati pénzvilágba, akkor alkalmazkodnunk kell az ottani játékszabályokhoz”.)

A Centesimus annus arra mutat rá, hogy a szocializmus bukása után *nem az egyetlen alternatíva a létező kapitalizmus*. Ennek a másik alternatívának az *elveivel ismertet meg bennünket a körlevél*.

2. Az Egyház illetékessége a szociális kérdésekben

Az Egyháznak, amely valóságos intézmény és elsődleges küldetése az emberek lelkéhez szól, legfőbb feladata, hogy az embereket üdvöztse, vagyis a végső túlvilági céljukba eljuttassa. Mi címen foglalkozik tehát evilági, földi dolgokkal és az embereknek nem lelki természetű dolgaival, ügyeivel?!

Ezt a kérdést a szociális körleveleket megfogalmazó pápák olyan fontosnak tartották, hogy már kezdettől fogva szinte minden szociális körlevélben újra és újra foglalkoztak vele. Érdekes tehát néhány kiemelkedő körlevél megfogalmazását egymás mellé átírva újraolvasni és átélmélni.

XIII. Leó a *Rerum novarum*-ban még csak kategorikusan megállapítja az Egyház illetékességét és tényeket sorol fel:

„Bízzást és teljes joggal bocsájtkozunk e kérdés tárgyalásába, mivel olyan problémáról van szó, amelyből a vallás és az Egyház segítségével nélkül nincs alkalmas kiút. Mivel pedig a vallás és mindazon dolgok feletti őrködés, amelyek az Egyház hatalmában vannak, elsősorban a *Mi feladatunk, a hallgatással kötelességet mulasztanánk...* Az Egyház ugyanis az, amely az *Evangeliumból* merített tanításának jóvoltából a *harcot megszüntetheti...* az Egyház az, amely *nemcsak az egyes emberek elméjét törekszik kinűvelni, hanem törvényei által igyekszik szabályozni életüket és értékrendjüket is; az Egyház az, amely sok hasznos intézménnyel javítja a szegények helyzetét; az Egyház az, amely minden osztály gondolkodását és erejét arra ösztönzi irányítani, hogy a munkások helyzete javuljon...*” (RN 13. p.)

XI. Pius a *Quadragesimo anno*-ban már érvel, a szociális kérdésnek az erkölcsi törvényekkel való összefüggésére és az igazságnak az Istentől kapott letéteményére hivatkozik:

„Az Egyháznak ugyan nem az a föladat jutott osztályrészül, hogy az embereket ideiglenes és múlandó boldogságra vezesse, hanem az örök üdvösségre kalauzolja... de lehetetlen az Egyháznak az Istentől rája ruházott hivatását megtagadni és tekintélyét nem érvényesíteni akkor, amikor nem tisztán technikai kérdésről van szó... hanem olyanokról, amelyek az erkölcsi törvényekkel összefüggésben állnak... Isten ránk bízta az igazság letételének őrzését és azt a súlyos kötelességet, hogy az erkölcsi törvényt a maga teljességében hirdessük, magyarázzuk és annak megtartását minden körülmények között sürgessük” (QA 22–23. oldal az 1942-es kiadásban).

II. János Pál a *Sollicitudo rei socialis*-ban az Egyház illetékességét a szociális kérdésekben már nem egyszerűen természetes erkölcsi törvények alapján állítja, hanem az Egyház evangéliumi küldetésének tekinti:

„Amikor az Egyház ezt teszi, evangéliumi küldetését teljesíti, mert ez a legfőbb segítség a fejlődés számára, ami a jelenben a legfontosabb: az igazságot hirdeti Krisztusról, az Egyházzal, az emberről, és ezt konkrét esetre alkalmazza” (SR 41. e.).

„Az Egyház szociális tanításának előadása és terjesztése evangéliumi küldetés, amely az Egyház sajátja” (SR 41. i.).

Ugyancsak II. János Pál a *Centesimus annus*-ban még előbbre lép, mert az Egyház szociális tanítását az új evangelizáció nemcsak egyik arculatának, hanem lényeges elemének tekinti, sőt tanúságtételnek a Megváltó Krisztusról:

„Az Egyház szociális tanításának a meghirdetése és terjesztése valóban hozzátartozik evangelizációs küldetéséhez, **lényeges része a keresztény üzenetnek**, mivel ez a tanítás feltárja ennek az üzenetnek a konkrét követelményeit a társadalmi életben, és a mindennapi munkát és az igazságért folytatott harcot belehelyezi a Megváltó Krisztusról való tanúságtételbe. Ugyanakkor az egység és béke forrása is azokkal a konfliktusokkal szemben, amelyek elkerülhetetlenül felmerülnek gazdasági és szociális téren” (CA 5e).

„Az új evangelizáció, amelyre a modern világnak sürgősen szüksége van, lényeges elemei közé kell számítani az Egyház szociális tanításának a meghirdetését” (CA 5. f).

3. Az Egyház lelki magatartása a szociális tanításban: együttérzés és szolgálat

E kettős lelki magatartás egyik legmegindítóbb kifejezését XI Pius Quadregesimo anno-jában találhatjuk:

„Minket megszámlálhatatlan lélek pásztorává és órévé rendelt a lelkek legfőbb Pásztor, aki azokat saját vérével megváltotta. Mi a lelkek szörnyű veszedelmét száraz szemmel nem nézhetjük. Lelkipásztori hivatásunk tudatában szüntelenül tépelődünk azon, hogy miképpen segíthetnénk rajtuk és segítségül hívjuk mindazokat, akiket az igazságosság vagy a szeretet parancsa ugyanarra kötelez. Mert mit használ az embereknek, ha a termelőeszközök legbölcsebb kihasználásával az egész világot megnyerik, lelküknek pedig kárát vallják? Mit használt őket helyes gazdasági igazságokra tanítani, ha a mértéktelen és piszkos kapzsiság, a túlságos anyagiasság akkora erőt vesz rajtuk, hogy bár hallják az Úr parancsát, de mindenben az ellenkezőjét cselekszik” (QA 69–70. oldal az 1942-es kiadásban) (v.ö. Mk 8,37; Mt 16,26).

A II. Vatikáni Zsinat az Egyháznak a modern társadalomhoz való küldetéséről szóló okmányban tömören és nagyon világosan szól arról a magatartásról, amely őt az egész emberi társadalomban való tevékenységében vezérli:

„Az az öröm és reménység, az a szomorúság és gond, amelyet a mi korunkban az emberek, különösen a szegények és a szenvedők éreznek, öröme és reménye, szomorúsága és gondja Krisztus tanítványainak is. Nincs olyan igazán emberi érzés, amely szívünkben visszhangra nem találna” (GS 1. p.). „Az Egyházat nem fűti földi becsvágy. Egyetlen célja csupán, hogy a Vigasztaló Szentlélek vezetésével folytassa Krisztus munkáját, aki azért jött el a világra, hogy tanúsgot tegyen az igazságról. Azért jött, hogy üdvösséget szerezzen, nem pedig, hogy elítéljen: azért hogy szolgáljon, nem pedig, hogy neki szolgáljanak” (GS 3. b) (V. ö. Mt 20,28).

II. AZ EGYHÁZ 100 ÉVES SZOCIÁLIS TANÍTÁSÁNAK A LEGFŐBB OKMÁNYAI

1. Pápai körlevelek

XIII. *Leó Rerum novarum* („Új dolgoknak”) körlevele – 1891. május 15. Megjelenése azért volt korszakalkotó, mert az Egyház tanítóhivatala első ízben fejt ki szociális tanítását. Az igazságos társadalmi rendet elsősorban az ipari munkásság szemszögéből tárgyalja. Megjelenése azért is fontos, mert az utána következő szociális pápai körlevelek csaknem mindegyike a *Rerum novarum* évfordulója alkalmából jelent meg.

XI. *Pius Quadragesimo anno* („Negyvenedik éve”) körlevele a *Rerum novarum* 40. évfordulója alkalmából jelent meg. Az igazságos társadalmi rendet már nemcsak az ipari munkásság szempontjából, hanem általában tárgyalja. Külön beszél az agrárproletárok hatalmas tömegéről. Megjelenésében még arra is ügyel, hogy ne csak az év, hanem még a hónap és a nap is egyezzek az évfordulóval: 1931. május 15.

XXIII. *János Mater et magistra* („Anyja és tanító”) körlevele a 70. évforduló alkalmából jelenik meg: 1961. május 15. (a dátum itt is pontosan egyezik!). Lényeges továbbfejlődés a *Rerum novarum*-hoz és a *Quadragesimo anno*-hoz abban a tekintetben, hogy az igazságos társadalmi rendről már nemcsak egy-egy társadalmon belül beszél, hanem főtémája az igazságos nemzetközi rend, ami nélkül az igazságos belső társadalmi rendet sem lehet megvalósítani. A későbbi püspöki szinódus (1971-ben) szerint: „A népek és nemzetek közti igazságosság hangsúlyozásában első helyen áll a *Mater et magistra* enciklika” (De justitia in mundo III. fejezet).

XXIII. János *Pacem in terris* („Békét a földön”) körlevele: 1963. április 11. Az 1971-es püspöki szinódus „az emberi jogok Magna Charta-jának nevezi”. Témája főbb fejezetei szerint: a jogok és a kötelességek ember és ember, állam és honpolgárai, állam és állam között.

VI. Pál *Populorum progressio* („A népek fejlődése”) körlevele: 1967. március 16. A második szociális pápai körlevél, amely nem a Rerum novarum évfordulója alkalmából jelenik meg, ezzel is jelezve mondanivalójának újdonságát. Az 1971-es püspöki szinódus szerint ez a körlevél bizonyos szempontból a Mater et magistra körlevél témáját, vagyis a népek és nemzetek közti igazságosság kifejtését folytatja, de egy egészen speciális szemszögből: a népeknek a fejlődéshez való joga alapján. II. János Pál szerint (az 1988-ban írt *Sollicitudo rei socialis* körlevelében) VI. Pál körlevele bizonyos értelemben a II. Vatikáni Zsinat határozatainak a végrehajtását jelenti, főleg azoknak a határozatoknak, amelyeket a *Gaudium et spes*, az Egyháznak a mai társadalomhoz való küldetéséről szóló okmány tartalmaz.

VI. Pál *Octogesima adveniens* („Nyolcvanadik év eljöttével”) körlevele: 1971. május 14. A konkrét politikai cselekvés irányvonalát iparkodik meghatározni. Némileg önmagát kéri számon az 1967-ben „A népek fejlődésével” kapcsolatban mondottakkal, rámutatva a fejlődés bizonyos értelmű kétes voltára is. De kimond egy nagyon fontos tételt, amit először XI. Pius mondott ki társadalmi viszonylatban, és később II. János Pál fejtett ki világméretű jelentőségében: *Cambiamento dei cuori e delle strutture* – meg kell változtatni a szívket (vagyis az erkölcsöket), de meg kell változtatni a (bűnös) struktúrákat is.

II. János Pál *Laborem exercens* („Munkát végezve”) körlevele, aminek megjelenését 1981. május 15-ére tervezte a pápa, de a személye ellen elkövetett merénylet következtében csak 1981. szeptember 14-én jelent meg. A munka és a munkás méltóságáról beszél és rámutat, hogy a szociális kérdéseknek bizonyos értelemben a sarkpontja a munka.

II. János Pál *Sollicitudo rei socialis* („A szociális dolgok gondja”) körlevele: 1987. december 30-án, szintén évfordulóra jelent meg, de már nem a *Rerum novarum*, hanem a *Populorum progressio* (20 éves) évfordulójára. Legfontosabb mondanivalói: a világ kettészakadásának a megállapítása gazdagok és szegények szerint, Észak és Dél; de még ennél is fontosabb: a mai világ a bűn struktúrájának alávetett világ, amelyet gyökeresen meg kell változtatni.

II. János Pál *Centesimus annus* („A századik év”) körlevele: 1991. május 1. A továbbiakban külön fejezetben részletesen bemutatjuk.

Az elsoroltakból is érzékelhetjük, hogy majdnem mindegyik körlevél hozott valami újdonságot. A legnagyobb fordulat azonban talán mégis a *Mater et magistra* körlevéllel következett be az egyház szociális tanításában. Ettől kezdve a szociális kérdést nemcsak társadalmi problémaként, hanem nemzetközi problémaként, világproblémaként kezelik a körlevelek. Ugyancsak újdonság, hogy a körlevelek már nemcsak a katolikus lelkipásztorokhoz és hívekhez szólnak, hanem a „világ minden jóakaratú emberéhez”.

2. Zsinatok

Két Zsinatot kell megemlítenünk:

II. Vatikáni Zsinat *Gaudium et spes* („Öröm és remény”) okmánya az Egyháznak a modern társadalomhoz való küldetéséről. Ez tulajdonképpen nem más, mint az Egyháznak a szociális kérdésekről addig vallott nézeteinek összefoglalása, széles alapokra fektetve.

A világ püspökeinek szinódusa 1971-ben. Összefoglaló okmánya: De iustitia in mundo. („Igazságosság a világban”). A nemzetközi összefogásról szóló nyolc pontját lásd a 66. oldalon.

3. Pápai szözatok

XII. *Pius pápa* nem írt szociális körleveleket, de vannak szociális tartalmú beszédei. Különösen a II. Világháború alatt tartott karácsonyi beszédei nevezetesen ebből a szempontból. Ezekből is kettőt kell kiemelnünk:

Az 1942-es karácsonyi beszéd a békéről. Idézi Szt. Ágostont: a béke együttélés a rendben és együttélés a nyugalomban (pax est tranquillitas ordinis). Pontosan fordítva: „A béke a rend nyugalma.” Csírájában már magába foglalja a későbbi Zsinati korszak nagy szociális enciklikáinak a témáit, amikor felsorolja az emberi társadalom rendjének és megbékélésének az öt pontját: az ember személyi méltóságának és jogainak a fontossága – a társadalmi egység és a család védelme – a munka méltossága és jogai – a jogrend helyreállítása – keresztény szellemű államelmélet.

Az 1944-es karácsonyi beszéd kifejti az Egyház álláspontját a demokráciáról, és félreérthetetlenül állást foglal mellette: „a jövőendő demokrácia felé halad”, de alapfeltételei: az istengyermekség hivatásunkon alapuló emberi méltóságának az elismerése minden emberben.

Figyelemre méltó II. János Pál elemzése az Egyház szociális tanításának történelmi összefüggéseiről a Laborem exercens körlevelében:

„Az igazságosság védelmének föladatát nagyon szorosan össze kell kapcsolni a mai világ békéje megőrzésének feladatával... Ha nyomon követjük a legfelső egyházi Magiszterium ilyen jellegű dokumentumainak a sorát, azok kifejezetten megerősítik a probléma fölvetését. Ami a világ békéjét illeti, annak kulcsa XXIII. János Pacem in terris kezdetű körlevelében van lefektetve. Ha pedig a szociális igazságosság kérdésének kibontakoztatását tekintjük, a következőket kell megjegyeznünk: abban az időszakban, amely a Rerum novarum és a hasonló tartalmú, XI. Pius által kibocsájtott Quadragesimo anno között eltelt, az Egyház tanítása elsősorban az ún. munkáskérdés körül forgott, és azt egy-egy nemzet határain belül tárgyalta. A rákövetkező időben ugyanez a tanítás már a földkerekség egészét tartja szem

előtt. A javak egyenlőtlen elosztása, a nyomor, s hogy vannak a földnek gazdag és éhezõ körzetei: a kiegyenlítést követelik, s annak az útnak a megtalálását, amely a javak igazságosabb elosztásához vezet. Erre vonatkozik az a tanítás, amelyet XXIII. János pápa *Mater et magistra* enciklikájában, a II. Vatikáni Zsinat *Gaudium et spes* kezdetű lekipásztori konstitúciójában, és VI. Pál *Populorum progressio* kezdetű enciklikájában találunk” (LE 7–9. pontokban). Ebből az elemzésből is kitűnik, hogy a szociális kérdésnek egyik legfontosabb része ugyan a munkáskérdés, de nem foglalja magába a teljes társadalmi kérdést. A munkáskérdésen túl még egyéb megoldásra váró feladatok: a világbéke biztosítása, a javak elosztása a világ népei között, a világ nyomorának leküzdése, stb.

III. A SZÁZ ÉV CSÚCSÁN: CENTESIMUS ANNUS

A körlevél legfontosabb új mondanivalói:

1. *A nagy történelmi fordulat évének, 1989-nek a kiértékelése*

Legfontosabb konklúziója:

A történelmi események „csúcspontjukat Közép- és Kelet-Európában 1989-ben érték el...”

Nagy reményre jogosító eredmények...

azzal a reménnyel töltötenek el, hogy a bizonytalanul álló politikai és társadalmi struktúrákat meg lehet változtatni, amelyeket nemcsak az igazságtalanság és a gyűlölet, hanem a gazdaság katasztrofális helyzete és a súlyos társadalmi konfliktusok is terhelnek” (CA 22. p.).

2. *Az Egyház szociális tanítását különösen ajánlja a kommunista rendszer alól felszabadult országoknak, „amelyekben a létező szocializmus bukása után nagy az elbizonytalanodás az újjáépítés tekintetében”* (CA 56. b. p.).

3. **„Nem fogadható el az az állítás, hogy a létező szocializmus bukása után a gazdasági szerveződés egyetlen modellje a kapitalizmus”** (CA 35. d. p.). Nem fogadható el az az állítás, hogy a nemzetközi gazdasági versenyben győzött a kapitalizmus, tehát neki van igaza. Ez most a legnagyobb veszély és a legnagyobb kísértés a volt szocialista államok részére. A szegény népeknek mindig is nagy kísértése volt, hogy a gazdag államokat mindenben példának tekintsék – mondta már VI. Pál (PP 41. p.). A pápai körlevelek azonban rendre bírálatot mondanak mind a szocializmusról, mind pedig a kapitalizmusról.

A Centesimus annus is bírálja a kapitalizmust: *„Teljes joggal beszélhetünk az ellen a gazdasági rendszer ellen vívott harcról, amely abszolút elsőbbséget biztosít a tőkének, a termelőeszközök és a föld birtoklásának az emberi munka szabad, személyes jellegével szemben”*

(CA 35. b.). De amikor elutasítja a kapitalizmust, mint egyetlen alternatívát, ugyanakkor a szocialista rend alternatíváját is elutasítja:

„Nem tekinthetjük a szocialista rendszert alternatív modellnek, amely valójában állanikapitalizmust jelent. Hanem inkább a szabad munka, a vállalkozás és az együttműködés társadalma jelent alternatívát” (CA 35. b.).

4. Kiemelt új kérdésként kezeli a körlevél a környezetvédelmet, amely a 3 év előtti szociális körlevélben bukkan föl először hangsúlyozott kérdésként (SR 34. p.). A Centesimus annus-ban kibővül ez a kérdés az „emberi környezet” védelmének kérdésével, amely a család védelmét is magában foglalja (CA 37–39. p.).

A körlevél tulajdonképpen két nagy részre osztható:

- az Első rész: 1. fejezet: A Rerum novarum jellegzetes vonásai
 2. fejezet: Napjaink új dolgai felé
 3. fejezet: az 1989. év
- a Második rész: 4. fejezet: A magántulajdon és a javak egyetemes rendeltetése
 5. fejezet: Az állam és a szellemi kultúra
 6. fejezet: Az ember és az Egyház útja

Amint a fejezetek címeiből is kitűnik:

az első három fejezet a múltnak a történelmi elemzését foglalja magába, a második rész három fejezete pedig az Egyház szociális tanítását foglalja össze és fogalmazza újra a jelen viszonyokra alkalmazva.

A) A NAGY TÖRTÉNELMI FORDULAT ÉVÉNEK, 1989-NEK A KIÉRTÉKELÉSE

1. Történelmi háttér

A *Rerum novarum* után következő 100 év eseményeiből a pápa lényeglátó tekintettel emeli ki a legfontosabb pozitív és negatív elemeket (CA 17–19. p.).

Az Egyház szociális tanítása sokféle módon befolyásolja a XIX. század utolsó éveit, majd a XX. század kezdetét. Számos szociális reform mutatkozik: szociális gondoskodás, nyugdíj és betegbiztosítás, balesetmegelőzés, stb. De amilyen jó hatással volt a *Rerum novarum* által ajánlott reformok megvalósítása a társadalmak életében, ugyanolyan, sőt még károsabb következményekkel járt a szocializmus módszereinek alkalmazása. És itt II. János Pál nagyon merész, de egyben nagyon megszívlelendő megállapításokat tesz a két világháború kitörésével kapcsolatban:

Közvetlen okok: militarizmus, nacionalizmus, totalitarizmus. Itt azonban az imperializmust külön ki kell emelnünk. Hiszen még a két világháború között Olaszország lerohanja Abesszínát és gyarmatává teszi.

Közvetett oka a világháborúnak: a gyűlölet ideológiája, az osztályharc: „*Ha nem lett volna olyan mérhetetlen a gyűlölet és az irigység, amely nemzetközi szinten és országokon belül a szociális igazságtalanságok miatt felhalmozódott, bizonyára nem következett volna be a pusztítás*” (17. b. p.). De föl kell tennünk azt a kérdést is, hogy kik a felelősek a szociális igazságtalanságok felhalmozódásáért?! Az emberi kapzsiság, a hatalomvágy, a pénzvilág folyton csak a profitot hajhászó vágyak emberei. A világháborúk után hallgatnak a fegyverek Európában – mondta a pápa 1991-ben megírt körlevelében. De ki hitte volna, hogy még ugyanabban az évben kitör a véres jugoszláv háború, amely ismét közvetlenül azzal fenyegeti kontinensünket, hogy újból lángba borítja?

1945 után mindenesetre alkalom nyílt arra, hogy a világháború megszűntével, a háborús kiadások megszűntével a megtaka-

rított pénzt a szociális problémák megoldására fordítják. E helyett mi történt? Esztelen fegyverkezésbe fogtak. Nem milliárdokat, de billiókat költöttek a fegyverkezésre. Már az I. Világháború után kiszámították a szociológusok, hogy a világháború által fölemésztett költségeken az emberiség minden családjának emberhez méltó kis családi házat lehetett volna építeni. A II. világháború, de méginkább az utána következő fegyverkezési hajszája ennek a sokszorosát emésztette föl.

A két világháború után a világ két részre szakadt: *a szocialista világra* és *a kapitalista világra*. Ennek a két világnak az egymással való hatalmi versengése eredményezte, hogy most már nem milliók, hanem milliárdok élnek az emberhez méltó életszínvonal alatt. A világ 2/3 része éhezik. II. János Pál már a Centesimus annus-t megelőző, 1988-ban írt körlevelében megállapítja, hogy a világ most már nem mint a szocialista Kelet és a kapitalista Nyugat áll egymással szemben, hanem mint a Földgolyónak *gazdag északi féltékeje és a szegény Déli féltékeje*: „*A világ egyes részein, főként a fejlett északon rendelkezésre álló anyagi javakkal és szolgáltatásokkal szemben áll a déli részek elfogadhatatlan elmaradottsága. És pontosan ebben a földrajzi és politikai zónában él az emberiség nagyobb fele*” (SR 14. b. p.).

(Zárójelben: 1991 augusztusában írja a német Der Spiegel lap: „*A jóníódú Európa retteg a szegények áradatától. A harmadik évezred háborúja: a szegények háborúja a gazdagok ellen.*” – Idézi: Délmagyarország, 1991. aug. 28.)

Mindennek ellenére II. János Pál felsorol néhány biztató, pozitív jelenséget ebből a korszakból. Az egyik az, hogy kifejeződött az *emberi jogok elevenebb tudata*, amely tükröződik a különböző nemzetközi okmányokban, és amelyek létrejöttében a Szentszék is közreműködött (lásd az ENSZ alapokmányát a II. világháború után). A másik pozitív jelenség a *szolidaritás vágya*. Az emberek jobban tudatában vannak közös sorsuknak, mint valaha és erre az összefonódásra közösen kell ügyelniök, ha valamennyien el akarják hárítani az őket fenyegető katasztrófát. Végül ebből következően a *világbéke megőrzésére való törekvés*. Ez a gond – mondja a pápa – oszthatatlan: vagy mindenkié, vagy senkié. (SR 26. p. és CA 21. p.).

Íme a történelmi háttér, amely után 1989-ben váratlanul bekövetkezik a nagy fordulat.

2. 1989: az egyetemes reménység éve

Tulajdonképpen elmondhatjuk, hogy már az egész évtized a reménység évtizede volt, legalábbis az évtized közepétől. A Szovjetunióban véget ér a Brezsnyev-diktatúra, és Gorbacsov személyében olyan ember kerül az állam élére, aki az „emberarcú” szocializmus megteremtését tűzi ki célul. A két nagy világhatalom Reagan és Gorbacsov személyében párbeszédbe kezd, amely először is a hidegháború befejeződését eredményezi. A terror fölengedésével a „csatlós” szocialista államokban is öntudatra ébrednek. A rablánc bilincseit Lengyelországban a Szolidaritás által rendezett országos méretű munkássztrájkok lazítják, míg Magyarországon az ún. reformkommunisták maguk állapítják meg, hogy a gazdasági csődnek nemcsak „technikai”, hanem ideológiai okai is vannak, és a gazdasági válság politikai változás nélkül nem küzdhető le. A szabadság vágya elemi erővel tör fel az NDK polgáraiban, akik éppen Magyarországon keresztül tömegesen törnek át a „vasfüggönyön”, amit végülis a magyar kormány hivatalosan is megszüntet.

Méltán írja II. János Pál a Centesimus annus-ban:

„A nagy reményekre jogosító események csúcspontjukat Közép- és Kelet-Európában 1989-ben érték el, de sokkal szélesebb időszakot és földrajzi térséget fognak át. A 80-as évek folyamán ugyanis néhány latinamerikai, afrikai és ázsiai országban fokozatosan onlottak össze az egyes diktatórikus és elnyomó rendszerek. Másutt pedig egy nehéz, de termékeny átalakulás indult meg az aktívabb részvételt biztosító és igazságosabb politikai formák irányába” (CA 22. a. p.). „Ebből a történelmi fejlődésből új demokratikus formák nőttek ki, és azzal a reménnyel töltöttek el, hogy a bizonytalan alapokon álló politikai és társadalmi struktúrákat meg lehet változtatni, amelyeket nemcsak az igazságtalanság és a gyűlölet, hanem a gazdaság katasztrofális helyzete és a súlyos társadalmi konfliktusok is terheltek... Meg kell mutatni, hogy a népek problémái megoldhatók a párbeszéd útján és az egymás

íránti szolidaritással, az ellenfél megsemmisítését célzó küzdelem vagy háború nélkül is” (CA 22. b. p.).

3. A nagy fordulatot előidéző tényezők

a) Legfőbb tényezőként a körlevél a *munkások jogainak a megsértését* (CA 23. p.) jelöli meg. Maguk a munkástömegek nem támogatták már azt az ideológiát, amely rájuk hivatkozott. Név szerint utal a pápa a Szolidaritás elnevezéssel fémjelzett lengyel munkásmegmozdulásokra. Ezek a munkások ismét felfedezték az Egyház szociális tanítását. Kiemeli a pápa, hogy a marxista szocialista rendszer bukása mindenütt békés úton, tárgyalás, párbeszéd útján következett be, ami annál is inkább kiemelendő, mert a marxizmus szerint a társadalmi ellentmondásokat a végletekig ki kell élezní, mert csak erőszakkal oldhatók meg.

A lengyel pápa érthetően kiemeli a saját hazájában lejátszódó munkásmegmozdulások jelentőségét. Az igazság kedvéért azonban meg kell állapítanunk, hogy a magyarországi események, éppen 1989-ben, legalább olyan meghatározóak voltak, mint a lengyel események. Ennek méltatására idézzük az európai tekintélyű Habsburg Ottónak a Magyar Nemzet napilapban megjelent értekezését („A szent korona népe”, 1992. szept. 12.): „Századunkban újra Magyarországnak köszönhető Közép-Európa felszabadítása. Hosszú távlatban tekintve az 1956-os népfelkelés volt a kommunista rendszer halálos döfése. Majd az 1989. aug. 19-én megtartott soproni Páneurópai piknik elindította azt a mozgalmat, amely elsöpötte Honecker diktatúráját Németországban, majd Husak rendszerét Csehszlovákiában. Nagy részünk volt a hidegháború győztes kimenetelében. A kor hőse egy egységes nemzet volt. Ezt ne felejtjük el. A magyarság a világnak sokat adott, joga van tehát igazságot elvárni a világtól”.

b) Második tényező: *a gazdasági rendszer hatékonyságának hiánya* (CA 24. p.)

Ezt nem lehet pusztán technikai problémának tekinteni. Sokkal inkább következménye a szabadságra vonatkozó emberi jo-

gok megsértésének a gazdaság terén. (V. ö. Szentágothai professzornak és Aczél Györgynek a reformkommunisták utolsó országgyűlésén elhangzott megállapításával: ha évtizedekig nem sikerült a szocializmus fölépítése, akkor annak nemcsak a végrehajtásban mutatkozó hiányosságok az okai, hanem magában az ideológiában is hibának kell lennie).

c) Harmadik tényező: *a kulturális és nemzeti szempont (uo.)*

A marxista ideológia nem vette figyelembe, hogy az egész embert nem lehet megérteni pusztán gazdasági szempontok szerint, de még csak aszerint sem, hogy melyik társadalmi osztályhoz tartozik. Az embert csak teljes társadalmi miliőjébe való helyezéssel érthetjük meg, figyelembe véve nyelvét, történelmét, nemzetiségét, s a lét alapvető tényezőit: születés, szerelem, munka, halál... És természetesen ide tartozik az Istennel való kapcsolata is.

A kommunizmus tulajdonképpen az ember három alapvető igényével helyezkedett szembe: a tulajdonigénnyel, a nemzeti érzésekkel és a vallási érzésekkel – és ez vezetett a bukásához. Mert az emberi természettel alapvetően szembenálló rendszer huzamosan még terrorral sem tartható fenn.

d) Negyedik tényező: *az Isten tagadása miatt támadt lelki üresség (uo.)*

Ez a fiatal nemzedékeket indentitásuk és életük értelmének kutatására ösztönözte, és keresésük elvezette őket nemzeti kultúrájuk vallási gyökereihez és Jézus Krisztus személyéhez.

A marxizmus ígérete, hogy kitépi az Isten iránti vágyat az emberek szívéből. Az eredmény azt igazolta: ez nem sikerülhet anélkül, hogy az emberi szíveket össze ne törnék.

e) Ötödik tényezőként *az eget ostromló kérő imát jelöli meg a körlevél (CA 25. p.).*

Az 1989-es változások bizonyos értelemben a kérő imából születtek és elképzelhetetlenek lettek volna Istenbe, a történelem urába vetett határtalan bizalom nélkül. És következik egy mondat, amit márványba vésve állandóan szemünk előtt kellene tartanunk:

„Ha az ember az igazságért és a szabadságért vállalt szenvedését egyesíti a kereszten függő Jézus Krisztus szenvedésével, akkor képes lesz végbevinni a béke csodáját”.

Fontosak még a következő megállapítások:

„Krisztus keresztáldozata egyszersmindenkorra meghozta Isten országának győzelmét. De a keresztyén élet mégis megköveteli a rossz kísértései és erői elleni harcot” – mely a történelem végéig tart.

4. A történelmi események jelentősége, tanulságai

a) *Világviszonylatban:* (CA 26. p.)

Jóllehet 1989 fő eseményei Közép- és Kelet-Európában történtek, mégis egyetemes a jelentőségük:

- Ezek az események rámutatnak, hogy a történelem nem mechanikusan határozza meg az emberek sorsát, hanem: „az emberi szabadságnak fölkinált alkalmak, hogy együttműködjenek a történelemben tevékenykedő irgalmas Isten szándékaival”.
- Néhány országban első következmény: az Egyház találkozása a munkásmozgalmakkal, amelyek érdeklődéssel fordulnak az Egyház szociális tanítása felé.
- A körlevél hangsúlyozza az ember teljes felszabadítása hiteles teológiájának pozitív értékeit és felhívja a harmadik világ országainak figyelmét az 1989-es események tanulságaira.
- A marxizmus válsága és részbeni bukása nem szüntette meg a szociális igazságtalanságokat és az elnyomást –, azért tovább kell dolgozni a megoldásokon.

b) *Európai viszonylatban* (CA 27. p.):

- A kommunista diktatúra háttérbe szorította az egyéni, társadalmi, regionális, nemzetiségi, kisebbségi jogsérelmeket. Most ezek hatalmas erővel törnek a felszínre: magyar, román, horvát, szerb, cseh és szlovák ellentétek.
- Ezért nemzetközi szervezeteket kell létrehozni, amelyek konfliktusok esetén döntőbíráskodóként működhetnek.

- Erőfeszítéseket kell tenni a kommunizmust levetkőzött államok erkölcsi és gazdasági talpraállítása érdekében. A béke és a felvirágzás ugyanis az egész emberi nem közös java és ezért nem lehet azokat tisztességesen és tartósan elérni más népek rovására.
- Egyes országokban valódi háború utáni korszak kezdődött, háborús károkkal a gazdasági életben (CA 28. p.).
A segítségre köteles nyugati államoknak figyelembe kell venniük, hogy ezek az országok nem szabad választásuk, vagy saját hibájuk miatt kerültek ebbe a helyzetbe, hanem a rájuk erőszakolt tragikus történelmi események következtében.
- Közben nem szabad megfeledkezni a harmadik világnak nyújtandó segítségről sem. A pápa figyelmeztet, hogy hatalmas erőforrásokat lehet szabaddá tenni a Kelet és Nyugat ellentéte miatt létrejött óriási katonai apparátus leszerelésével.
- A főnnálló veszélyek szem előtt tartása: (CA 29. p.)
A totalitarizmus és az önkényuralom régi formái még nem teljesen semmisültek meg és fennáll az újjáéledésük veszélye.
A fejlett országok fogyasztói társadalmában uralkodik a gyakorlati anyagelvűség: a teremtetett javak hajszolása, az ösztönök féktelen kielégítése, az élet korlátlan élvezete. Mindezek gátló tényezők a társadalmi igazságosság megvalósításában.

B) ÚJ KÉRDÉSEK, ÚJ VÁLASZOK

A körlevél negyedik fejezete ezt a címet viseli: A magántulajdon és a javak egyetemes rendeltetése. Ez a cím nem egészen fedi a tartalmat. Hozzá kell még tennünk: az emberhez és tevékenységéhez való kapcsolatában.

A körlevél legterjedelmesebb fejezete. A szociális kérdésnek szinte minden vonatkozását magába foglalja, rámutatva a legújabb problémákra is. Mondhatjuk azt is: az Egyház szociális ta-

nításának újrafogalmazása a fejlődés legújabb szempontjai alapján. Az alábbiakban éppen csak ezeket a legújabb szempontokat szeretnénk kiemelni: korunk sajátos tulajdonformája: az ismeret, a gazdasági kérdések megoldásának alternatívái, a minőségi élet problémái, ökológiai kérdések.

1. Korunk sajátos tulajdonformája és a belőle származó szociális problémák

a) *A sajátos tulajdonforma:* az ismeret, a technológia és a szak tudás birtoklása (CA 32. p.).

Az a képesség, hogy az ember időben fölismerje mások szükségleteit és a kielégítésükre a legalkalmasabb termelési technológiát alkalmazza: új és jelentős gazdagodási forrás a modern társadalomban. Mindehhez járul még a szervezői és tervezői képesség, továbbá a kezdeményező és vállalkozói képesség szerepe.

Végülis meg kell állapítanunk, hogy az ember legfőbb gazdagodási forrása: maga az ember.

Mindezt még elősegíti a jól megszervezett és megbízható munkaközösségek létrehozása, amely az embernek előbb fölso-
rolt egyéni előnyeit összefogja és együtt alkalmazza.

b) *A szakismeret megszerzésének problémái* (CA 33. p.)

- Sok embernek nincs lehetősége olyan alapismeretek megszerzésére, amelynek birtokában megmutathatnák kreativitásukat és továbbfejleszthetnék képességeiket. A gazdasági fejlődés átlép a fejük fölött és képtelenek megbírkózni az új módszereken alapuló és az igényeket kielégítő piaci versenyen.
- Mások olyan körülmények között tengődnek, ahol ma is a túlélésért vívott küzdelem az elsődleges, ahol még a kezdeti kapitalizmus gyakorlata érvényesül. A kapitalizmus emberi fogyatékoságai még távolról sem tűntek el. Az anyagi javak hiánya a szakmai ismeretek hiányával párosulva „kö-

- nyörtelen szolgátságba vetett sokakat''. A harmadik világ lakosainak nagy része még ilyen körülmények között él.
- A harmadik világ sajátos jelenségei a fejlett országokban kialakult negyedik világban is feltűnnek. A termelési módok és a fogyasztási szokások szüntelen változása leértékeli a korábban szerzett ismereteket, a szaktudást. És akiknek nem sikerül lépést tartani, leszakadnak: időskorúak, de éppenséggel a fiatalok is, akik nem képesek (nem akarnak) beilleszkedni a társadalomba.

2. A gazdasági kérdések megoldásának alternatívái (CA 34–35. p.)

a) *Anni a kapitalista rendszert illeti, a körlevélnek többször is hangoztatott ítélete: „nem fogadható el az az állítás, hogy a szocializmus bukása után a gazdasági szerveződés egyetlen modellje a kapitalizmus”* (35. p. 4. bek.).

Bizonyos megszorításokkal az Egyház szociális tanítása helyesnek tartja a szabadpiacnak és a haszonnak, a vállalkozási nyereségnek az elvét. De tudni kell azt, hogy számos olyan emberi szükséglet létezik, amely nem elégíthető ki a piacon.

Tudni kell továbbá azt is, hogy vannak olyan dolgok, amelyek az embernek nem azért járnak, mert dolgozik, hanem, mert ember. Ezért a körlevél helyesnek tartja az ellen a gazdasági rendszer elleni küzdelmet, amely abszolút elsőséget biztosít a tőkének, a termelőeszköznek és a föld birtoklásának az emberi munka szabad, személyes jellegével szemben.

b) *A szocialista rendszer sem tekinthető megoldásnak, mert az valójában államkapitalizmus. Különbözik pedig a szocializmust akár mint ideológiát, akár mint gazdasági rendszert bőségesen cáfolja a körlevél első része, nem beszélve arról, hogy maga a történelem mondott róla ítéletet, amikor csődbe juttatta azokat a társadalmakat, amelyek ezt az utat választották.*

c) *A körlevél által ajánlott elvek*

A körlevél szándékosan nem „gazdasági modellről” beszél, hanem elvekről. A konkrét gazdasági rendszer kidolgozása ugyanis a szakemberek dolga.

Egy rövid mondatban a következőkben foglalja össze az alapelveket: *„a szabad munka, a vállalkozás és az együttműködés társadalma jelenti az alternatívát”* (35. p. 2. bek.).

Részletesen:

- A felebaráti szeretetből és jogszerűségből adódó súlyos kötelezettség, hogy az alapvető emberi szükségletek ne maradjanak kielégítetlenek. Ezt minden ember és nép számára biztosítani kell (34. p. 1. bek.).
- Nemzetközi közösségek részéről felelős és tervszerű erőfeszítésekre van szükség (35. p. 4. bek.)
- A leggazdagabb országok segítsenek a legtöbbet (uo.)
- Az adósságok visszafizetésének követelésében emberieséget kell tanúsítani (35. p. 5. bek.). A körlevél az adósságok elengedéséről és átütemezéséről is beszél.
- Végül maguk a munkások is dolgozzanak helyzetük javításán. Ezért tevékenységi teret kell biztosítani a szakszervezetek és egyéb munkásszervezetek működésének.

3. *A minőségi élet problémái* (CA 36. p.)

Ezek a problémák a fejlett gazdasági rendszereken belül keletkeznek. A velük kapcsolatos veszélyek mutatják, hogy mennyire nem ajánlható mindenestül a kapitalista rendszer.

a) *Az élvezetvágy és a birtoklási vágy életstílusa*

Egy minőségileg méginkább megfelelő és gazdagabb lét igénylése önmagában törvényes. Ez a fejlődés törvényéből következik, amit már VI. Pál is hangoztatott a Popolorum progressióban. De ha a magasabb életszínvonal igényeinek a kielégítésében nem a teljes emberképet veszik figyelembe (a leki, szellemi igényeket is szem előtt tartva), hanem az ösztönökre hagyatkoznak – annak katasztrofális következményei lesznek:

- A fogyasztó társadalom kirívó fogyatékosága a kábítószer, a pornográfia, a pánszexualizmus, már ifjúságában tönkreteszi a társadalmat.
- Az anyagi javak mértéktelen halmozása: *„Az nem baj, hogy az ember jobban akar élni, de az már hiba, hogy a jobb életet olyan életstílusnak tulajdonítja, amely a birtoklásra, és nem a létezésre irányul. Amikor többet akar birtokolni, nem azért teszi, hogy többé váljék, hanem azért, hogy az élvezet töltse be az életét”.*

b) A körlevél ajánlja, hogy átfogó nevelő és kulturális tevékenységre van szükség, amely magába foglalja a fogyasztók nevelését, továbbá a termelőkben a felelősségtudat kialakítását. Főleg a tömegkommunikációs eszközök szakembereinek körében elsőrangú fontosságú.

Olyan életstílust kell propagálni, amelynek elemei: az igaz, a szép és a jó keresése.

4. Az ökológiai problémák is nyugtalansággal töltik el az emberiséget

a) *A természeti környezet rombolása* (CA 37. p., v. ö. SR 34. p.)

Az ember az élvezetvágytól és a birtoklási vágytól hajtva túlzásba viszi és mérték nélkül fogyasztja a föld és saját életének erőforrásait.

Egy antropológiai tévedés húzódik meg e magatartás mögött. Amikor az ember átalakítja a természetet, bizonyos értelemben egy új világot teremt és elfelejti, hogy ezt a munkát mindig a teremtet dolgoknak az eredeti, isteni adományozása alapján végezze. Vagyis az ember a teremtő Isten helyébe akar lépni.

Az emberiség tudósai már rádöbbsentették az embereket arra, hogy amikor felelőtlenül rombolják és szennyezik a természeti környezetet, a saját sírjukat ássák meg. A világ tudósai a stockholmi értekezletén megállapították, hogy ha a felelőtlen környezetrombolás ellen nem lépnek föl határozottabban, akkor belát-

ható időn belül nem fog rendelkezésére állni az embereknek az emberi élet két legalapvetőbb feltétele: a tiszta víz és tiszta levegő. Burkoltan erre utalnak a körlevél szavai: „*E téren is tudatában kell lennie az emberi nemnek, hogy felelősséggel és kötelezettséggel tartozik a jövő nemzedékkel szemben*” (CA 37. b. p.).

b) *Az emberi környezet rombolása még súlyosabb* (38. p.)

– Isten nemcsak a földet adta az embereknek, hanem magát az embert is. Isten ajándékozta az embert önmagának. Ezért *tisztelni kell azt az erkölcsi struktúrát is, amellyel a Teremtő felruházta. Társadalmi struktúra, neveltetés és környezet hatással van az emberre. Ezek a tényezők könnyíthetik vagy nehezíthetik az igazság szerint való életet. Ezért kell gondot fordítani a „humánökológia” erkölcsi feltételeire.*

– *A humánökológia első és alapvető struktúrája: a család*

A családot az élet szentélyének kell tekintenünk. A halál kultúrájával szemben: a család az élet kultúrájának helye. Ezért mindent meg kell tennünk a család értékeinek a megmentésére (lásd: Familiaris consortio körlevél 1981-ben).

És ha figyelembe vesszük a Familiaris Consortio megállapítását, amely szerint: „Az emberiség jövője azon áll vagy bukik, hogy hogyan tudjuk a széthulló, atomizált társadalomban a család széthullását megakadályozni és értékeit megmenteni” (FC 86. p.) – akkor nem tudjuk megrendülés nélkül olvasni a CA-ban foglaltakat:

„Az emberi szellem inkább korlátozni vagy elzárni igyekszik az élet forrásait, amikor – a világon, sajnos, nagyon elterjedt – abortuszhoz – folyamodik, semmint hogy megvédje az élet lehetőségeit. A Sollicitudo rei socialis enciklikában visszautasítottam a születések száma ellen szervezett kampányokat, amelyek a demográfiai problémák téves fölfogásán alapulnak. Ahol ugyanis az érdekeltek döntési szabadságát súlyosan megsértik, türelmetlen nyomást gyakorolnak rájuk, hogy gyakran arra kényszerülnek, hogy ennek az újfajta nyomásnak engednek. A *kényszerítés olyan módszereiről van szó, amelyek az új technikák alkalmazásával terjednek, hogy – miként egy vegyi háborúban – a védtelen emberek millióinak életét mérgezzék meg*” (CA 39. c.).

IV. A SZÁZ ÉV CSÚCSÁRÓL VISSZATEKINTVE

A) HÁROM ALAPKÉRDÉS

Az Egyház a szociális tanítását arra az alapigazságra építi föl, hogy Isten az embert a maga képmására, értelemmel és akarral fölruházott lénynek, tehát személnyek teremtette, és mint ilyenre bízta rá a teremtés és az emberi történelem nagy kultúrparancsát: *„Menjetek, töltsétek be a földet és hajtsátok uralmatok alá”* (Ter. 1,28). Ennek a kultúrparancsnak a végrehajtásában a három legfontosabb tényező:

Először is maga a föld, amelynek uralma alá hajtásával születtek meg a birtokbavétel, illetve a tulajdon fogalma.

A második tényező: a birtokbavétel emberi tevékenysége: a munka.

És végül a harmadik tényező: az emberek közösségből fölépülő társadalom, vagyis az azonos személyiséggel fölruházott és azonos kultúrparancsra megbízott emberek egymáshoz való kapcsolódása.

Az ún. „szociális kérdésnek” minden ága-boga ezzel a három tényezővel kapcsolatos.

E három tényezőnek világos megfogalmazása, egymáshoz való kapcsolatának Isten akarata szerinti elrendezése sorsdöntő mind az egyes ember, mind az egész emberiség boldogulása szempontjából. A pápai szociális körlevelek újból és újból visszatérnek e három alapkérdésnek a tárgyalására. Az Egyháznak e három alapkérdésre vonatkozó tanítását összegezzük tehát az alábbiakban – a Rerum novarum-tól a Centesimus annus-ig.

1. A TULAJDON

Az Egyház kezdettől rámutat a tulajdon kettős jellegére: az egyéni és kettős közösségi jellegére, és mindkettőt jogosnak ítéli.

Tudvalevő, hogy a marxista rendszer szerint minden társadalmi bajnak a gyökere, mintegy „eredeti bűne” a magántulajdon. Csa a magántulajdont kell eltörölni, és minden társadalmi kérdés magától megoldódik. Vele szemben a kapitalista rendszer a korlátlan magántulajdon elvét hirdeti. Mindenki annyi vagyont halmozhat fel, amennyit képes, és vagyonával azt teheti, amit akar: megsemmisítheti, zárolhatja, tengerbe öntheti (kávét, búzát) – tekintet nélkül a társadalomra, a benne élő szegényekre, nincstelenekre.

Nyilvánvaló, hogy a két túlzás között az Egyház fölfogása a középúton jár.

1. A magántulajdonhoz való jog

XIII. Leó pápa *Rerum novarum* körlevele a magántulajdon védelmével kezdődik. Későbbi szerzők nehezményezik is ezt, mert a felületes olvasó előtt az első pillanatra azt a látszatot keltheti a körlevél, hogy a kapitalisták pártját fogja a munkásokkal szemben, mintha a munkásoktól kellene megvédeni a kapitalisták vagyonát. Ámde pontosan az ellenkezője az igaz: a körlevél éppen a munkások érdekében és a munkások szempontjából sürgeti a magántulajdonhoz való jogot.

Öt érvet sorol fel (RN 5–12. p.):

a) Minden munkásnak természetes joga és törekvése, hogy megtakarított munkabérét, amely a legszemélyesebb tulajdona, maradandó tulajdonba fektesse be – ami tulajdonképpen nem más, mint a munkabérnek egy formája.

b) Ha az embernek nem lehetne magántulajdona, akkor semiben nem különböznék az állatoktól, amelyek a föld gyümölcsseit csak felhasználják, de értelmes természet híján tartós

birtoklásukra képtelenek. Az ember azonban nemcsak fölhasználni, hanem tartósan birtokba venni és átalakítani is tudja a természetet.

c) Az emberi természet joga és kötelessége, hogy jövőjét megtervezze és anyagilag biztosítsa. Ezt az anyagi javak tartós birtoklásával tudja elérni.

d) Még inkább hangsúlyozza ezt a gondolatot az embernek a családalapításhoz és a családfenntartáshoz való joga. Családot fenntartani, annak jövőjét biztosítani nem lehet biztos alapok megteremtése nélkül.

e) De a családalapítástól függetlenül is, az emberi személyiség megcsonkításának kell tekinteni a magántulajdonhoz való jog felfüggesztését. Az ember ugyanis, amikor szellemi és testi képességeit fekteti bele az általa megművelt, illetve megmunkált anyagba, akkor valami módon azt az anyagot önmagához hasonlítja, mintegy személyiségének részévé teszi és így minden joga megvan, hogy azt az anyagot a sajátjának tekintse.

Ezt a gondolatot tovább mélyíti II. János Pál a Centesimus annus-ban. A magántulajdontól való megfosztással az embert tulajdonképpen azért csorbítják meg a személyiségében, mert korlátozzák a szabadságát. A magántulajdontól megfosztott ember egyszerű eleme, alkatrésze lesz a társadalmi organizmusnak, mégpedig úgy, hogy az ember teljes mértékben alá van vetve a gazdasági és társadalmi mechanizmus működésének, megfosztva a számára jó és rossz közötti szabad választás lehetőségétől (CA 13. p.).

2. A tulajdon közösségi jellege

a) Már XIII. Leó pápa hangsúlyozza a tulajdon közösségi jellegét, amikor különbséget tesz a magántulajdon birtoklása és annak használata között, és ezzel kapcsolatban idézi Aquinói Szt. Tamást: *„az embernek nem szabad a rajta kívülálló dolgokat sa-*

játjának tekintenie, hanem közösnek, azaz szükség esetén ossza meg másokkal" (RN 19. p.).

Ez a megállapítás nem tiltja a tulajdon egyéni birtoklását, hanem annak helytelen használatát rosszallja. Két dolog következik az erkölcsös fölhasználás elvéből:

- Az egyik az, hogy a tulajdonos nem tehet kénye-kedve szerint a tulajdonával azt, amit éppen akar. Példával megvilágítva: valaki erdővel, tavakkal rendelkezik. Nem rombolhatja és szennyezheti, ahogy akarja, mert ezzel vét az emberiség köztulajdonát képező természeti környezet ellen.
- A másik szempont, hogy a fölöslegéből – a saját és családja fönntartásához szükséges anyagi javakat meghaladó fölöslegből – köteles a közjót, embertársait segíteni.

Ezt a kötelezettséget az Egyház szociális tanítása először az egyetemes felebaráti szeretetből eredezteti, de később mindinkább a szociális igazságosság alapján írja elő. Bár már a keresztény ókori markáns egyéniségű atyáknál találunk ilyen kifejezéseket: „*Ami a vagyonodban a fölösleget képezi, az egyszerűen nem a tiéd, hanem a rászoruló felebarátodé*”.

b) XI. Pius pápa a Quadragesimo anno-ban a magántulajdon kettős egyéni és közösségi vonatkozásáról beszélve óva int akár az egyik, akár a másik irányban történő túlzástól:

„*A magántulajdonjog szociális- és közjellegeinek a tagadása individualizmushoz vezet*” – milliók egyért! – „*míg a magán- és egyéni jellegének félreismerése*” – vagyis tagadása – „*a kollektivizmushoz vezet*” (QA 25. o., V. magyar kiadás 1942-ben). Gondoljunk csak a kommunista rendszerben kialakult felelőtlen munkaerkölcsre („hiszen nem az enyémi, mit törődöm vele”) és a köztulajdonnak közös préda gyanánt való kezelésére („minden a miénk – én már kivettem részem, vedd ki te is!”).

c) A magántulajdon kettős jellegére nagyon világosan rámutat II. János Pál a Laborem exercens kezdetű körlevelében, ahol a tulajdon kétféle jellegének a megítélésénél határozottan a közösségi jellegnek adja az elsőbbséget:

„*A keresztény hagyomány a magántulajdonhoz való jogot soha nem úgy tekinti, mint abszolút és sérthetetlen értéket. Épp ellenkező-*

leg, mindig az egész teremtésre vonatkozó közjog összefüggésében látta. T. i., hogy a magántulajdon joga alá van rendelve a közjognak és a javak egyetemes rendeltetésének” (LE 63. p.).

d) Az előbbi gondolatot sajátos megfogalmazásban találja II. János Pál Sollicitudo rei socialis kezdetű körlevele (SR 42. p.): Első és legfőbb elv: „A világ javai mindenki számára valók” – nem egyik, vagy másik, nem kevesek, hanem mindenki számára. A magántulajdont valójában csak „szociális zálogként” kapjuk – úgy is mondhatjuk: „haszonbérletbe” – és „így egy szociális funkciót ismerhetünk föl benne, amely a javak általános rendeltetésének elvében gyökerezik”.

e) A Centesimus annus körlevél, miközben újra hangsúlyozza, hogy a javak birtoklása nem abszolút jog, hanem megvan a korlátai (30. p.), fölveti a javak eredetének kérdését (31. p.), rámutat azok egyetemes rendeltetésének a gyökerére és a magántulajdon eredetére is. A javak egyetemes rendeltetése a teremtés művében gyökerezik:

„Isten a földet az egész emberi nemnek adta, hogy valamennyi tagját éltesse anélkül, hogy bárkit is kizárt volna belőle, vagy előnyben részesített volna”. „A föld az Isten első ajándéka az emberi élet fönntartására”. De nem termi meg az ember fönntartásához szükséges gyümölcsöt, ha maga az ember is nem teszi meg a magáét, vagyis nem műveli meg a földet.

Az ember tehát rá van szorítva, hogy értelmi és fizikai képességeit fölhasználva munkával teremtsen elő mindennapi kenyerét. Ezzel a munkával nemcsak megműveli a földet, de egyben birtokba is veszi a földnek egy darabját: ez a magántulajdon eredete.

„Ez a két tényező: a munka és a föld, minden emberi társadalom kezdetén mindig jelen van a történelemben” (CA 31. c.)

3. A tulajdon sajátos formája: a termelőeszközök (tőke)

A föld és a munka: erre a kettőre van szüksége az embernek, hogy fönntartsa életét. De hogyan kerül kapcsolatba ez a kettő egymással? Az ember először a tíz ujjával dolgozott, szedte le a fa gyümölcsét, kaparta ki a földből a táplálékot jelentő növényi gumókat. De értelmével előbb-utóbb rátalált a különböző munkaeszközök előállításának a módjára és azt folytonosan tökéletesítette. Rájött, hogy minél tökéletesebbek a munkaeszközök, annál eredményesebb a munkája is. Így a termelőeszközök egyre nagyobb jelentőségre tettek szert és végülis a tőke fogalmával összekötve, a tulajdonnak egy sajátos formáját öltötték magukra: „*a termelőeszközök összessége' kifejezést bizonyos értelemben a tőke szinonimájaként használják*” (LE 55. p.). A tulajdonnak erre a formájára is vonatkozik a magántulajdon kettős jellege: az egyedi és a közösségi.

a) A termelőeszközt, mint magántulajdont éppúgy a termésetjog védi, mint pl. a földet, annak birtoklását: tehát nem lehet minden további nélkül köztulajdonnak tekinteni (gyárak, üzemek, gépek). XI. Pius a Quadragesimo anno-ban határozottan elutasítja a marxista tannak ezt az állítását, éppúgy, mint a magántulajdon megszüntetését (QA 32. oldal, V. kiadás).

b) De a termelőeszközöknek is ugyanúgy megvan a közösségi rendeltetése, mint az egyéb magántulajdonnak. Ebből a közösségi rendeltetésből következik az állam kisajátítási joga: ezt már XI. Pius megállapítja ugyancsak a QA-ban:

„Bizc fajta javoknak a közösség számára való fenntartását teljes joggal lehet követelni, mert a velük járó túlságos hatalmat a közjónak veszedelme nélkül nem szabad magánosoknak átengedni” (QA 61. oldal, V. kiadás).

VI. Pál pápa a Populorum progressio körlevelében bizonyos esetekben szintén szükségesnek tartja az „államosítást”:

„A közjó érdeke olykor kisajátítást tesz szükségessé. Mégpedig akkor, ha egy birtok a közös jólét kerékkötőjévé válik azzal, hogy túlságosan nagy, hogy hiányosan művelik, vagy parlagon hagyják, következő-

leg a népesség nyomorba süllyed és az ország érdekei jelentős kárt szenvednek" (24. p.).

c) A termelőeszközök birtoklásának a kettős jellegét nagyon pontosan és határozottan fogalmazza meg II. János Pál a Centesimus annus-ban: „A termelőeszközök birtoklása mind az ipar, mind a mezőgazdaság területén jogos és törvényes: amennyiben hasznos munkát tesz lehetővé. De törvénytelen, amikor nem használják azokat, vagy amikor mások munkájának akadályozására szolgál, s olyan jövedelemre kívánnak szert tenni, amely nem a munka és a társadalom gazdaságának általános bővüléséből származik, hanem inkább annak korlátozásából és a munka világában meglévő általános szolidaritás kiájtásából. Az ilyen tulajdon nem jogszerű és visszaélést jelent Istenrel és az emberekkel szemben" (CA 43. c. p.).

2. A MUNKA

Az Egyház szociális tanítását, a pápai körleveleket keresztül-kasul járja az ember személyi méltóságának az eszméje. A teremtetés központjába Isten az embert állította: „az ember az egyetlen teremtmény a földön, amelyet Isten önmagáért teremtetett" (II. Vat. GS 24. b.) – ezért méltán mondhatjuk a „teremtés koronájának”.

Ebből következik, hogy az „embernek nevezett teremtménynek” a tevékenysége is különösen értékes. Ebből a tevékenységből különösen kiemelkedik az ember munkája. A munka az, amellyel intenzív kapcsolatba kerül azzal a tárgyi világgal, amelynek ő a központja, amelynek koronájává rendeltetett. A munka az, amellyel végrehajtja a Teremtőtől kapott kultúrparancsot: „hajtsátok uralmatok alá a földet”.

A munkával foglalkozó minden szociális kérdésnek II. János Pál *Laborem exercens* kezdetű körlevele igazi Magna Charta-ja (1981. szept. 14.). Valamilyen összefüggésben minden szociális körlevél eddig is foglalkozott a munka kérdésével. De a *Laborem exercens* az első, amely ezt a kérdést vizsgálódásainak gyújtópontjába állította. Legfontosabb megállapítása: a munka a szociális kérdés sarkpontja: „Ha az állandóan fölvetődő és napról nap-

ra bonyolultabbá váló szociális kérdés megoldása oly módon keresendő, hogy az emberi élet emberibbé váljon, akkor ez a sarkpont, azaz az emberi munka, perdöntő és elsődleges jelentőséggel bír” (LE 11. p.).

A körlevél további alapvető tételei a munkával kapcsolatban:

1. A munka, mint az emberi természet törvénye

a) A munka azoknak a jegyeknek egyike, amelyek az embert az állattól megkülönböztetik. Az állat is tevékenykedik ugyan, hogy önmagát fenntartsa, de ezt a tevékenységét nem lehet munkának nevezni. A munka többek között: természet átalakító tevékenység. Rendszerint együtt jár a munkaeszközök használatával... (LE 1. p.)

b) A munka hármass szerepe az ember életében: (LE 1. p.)

– munkával keresi mindennapi kenyerét

– munkával mozdítja elő a saját és az egész emberiség fejlődését

– erkölcsi életének kibontakoztatása is munkával jár.

Bibliai szempontok: „Hajtsátok uralmatok alá a földet” (Ter 1,28). Az ember Isten képmása, márpedig Isten állandóan tevékeny, tehát az embernek is tevékenynek kell lennie: „Atyám mindeztideig dolgozik, én is dolgozom” (Jn 5,17). „Aki nem akar dolgozni, az ne is egyék” (1 Tessz. 3,10).

2. A munka helyes értékelése

„A munka értékelésének elsődleges alapja maga az ember, aki az alanya a munkának” (LE 27. p.). Ebből következnek az alábbi súlyos megállapítások:

a) A körlevél mélységesen elítéli azt – a múltban még keresztény szociológusok által is megengedett – fölfogást, hogy az emberi munkát, mint „árucikket” kezeljék:

„A veszedelmi, hogy a munkát sajátos árucikknek, vagy egy, a javak termeléséhez szükséges névtelen erőnek (vannak, akik még munkacreről is beszélnek) tartsák, mindmáig megmaradt” (LE 29. p.). Ez „a

természet rendjének a fölfordulását jelenti” (LE 30. p.), és a „kezdeti kapitalizmus tévedése, amely mindenütt megismétlődhet, ahol az embert úgy tekintik, mint termelőeszközt és nem munkájának igazi méltósága alapján, azaz nem mint alanyt és szerzőt, mint igazi célt becsülik, akire az egész termelési folyamat irányul” (uo.).

b) A munka elsőbbsége a tulajdonnal, a tőkével és a termelőeszközökkel szemben:

„A munkának elsőbbsége a tőkével szemben olyan követelmény, amely a társadalmi erkölcs rendjéhez tartozik” (LE 70. p.).

Ennek természetjogi alapja levezethető magából a termelési folyamatból. Ugyanis mindenki előtt kell, hogy világos legyen: a termelési folyamatban a munka az elsődleges létrehozó ok (causa efficiens), míg a tőke a termelési javak összességében mindig csak eszköz, eszköz-ok (causa instrumentalis) (LE 51. p.). Az emberi személy dolgokkal szembeni elsőbbségének elvét két ellentétes oldalról is tagadhatják. Az egyik az ökonomizmus tévedése, amennyiben az emberi munkát kizárólagosan gazdasági rendeltetése szerint nézik, sőt magát az embert is e szerint értékelik: *„az ember annyit ér, amennyit termel”*. A másik a materialista filozófia, amely szerint az alaptétel: *„az anyag elsőbbsége a tudattal szemben” (LE 59. p.).*

c) A tőke és a munka összeütközésében a sztrájkjognak is helyet ad a Laborem exercens körlevél.

Hozzá kell tennünk, hogy ebben a tekintetben nagy előrehaladást tett az Egyház szociális tanítása.

A Quadragesimo anno körlevél (1931-ben!) még határozottan tilosnak mondja a sztrájkot: *„A munka leállítása (sztrájk, kizárás) tilos. Ha a felek nem tudnak megegyezni, a hatóság dönt” (51. oldal, V. kiadás).*

A Laborem exercens körlevél (1981-ben, tehát ötven év múltán) bizonyos körülmények között, mint utolsó eszközt, megengedhetőnek mondja (LE 99. p.).

Négy dolgot szögez le ezzel kapcsolatban:

- biztosítani kell a sztrájkhoz való jogot anélkül, hogy részvétel esetén személyenként büntetés érné a résztvevőket

- tárgyalás útján előbb mindent meg kell próbálni, és csak utolsó eszközként lehet élni vele
- nem szabad visszaélni vele, vagyis nem szabad politikai játszmák érdekében fölhasználni
- sztrájk idején is biztosítani kell – törvényes eszközökkel is – a polgári együttélés lényeges szolgáltatásait: pl. a lakosság élelmezése, fűtés, világítás stb.

d) A munka túlértékelése sem helyes

Helytelen az embert pusztán munkája, munkájának eredménye alapján megítélni. Az ember igazi értéke maga a személyi méltósága (mindig visszatérő gondolat!). Természetfölötti szempontból még azt is hozzá kell tennünk, hogy az ember végső értékét az Istennel való kapcsolata határozza meg. Ahogy az anyagi értékekből nem lehet Istent csinálni (pénz, tőke, tulajdon) – ugyanúgy nem lehet istenséget csinálni a munkából sem. Az ember ne legyen rabja az anyagnak, de ne legyen rabja a munkának sem, mert mind az anyagnak, mind a munkának célja maga az ember: *„A munka értékének elsődleges alapja maga az ember, aki alanya a munkának”*. Ezért: *„a munka szolgálja az embert és nem az ember a munkát”* (LE 27. p.).

3. A munka a természetfölötti rendben (LE 120–125.)

a) A bűnbeesett emberiség életében veríték és fáradtság kíséri az ember munkáját: *„Átkozott legyen a föld... fáradtsággal szerezd meg rajta táplálékodat”* (Ter. 3,17). *„Arcod verítékével eszed kenyered”* (Ter. 3,19). Ebből a szempontból a munka: a bűnért járó elégtétel, penitencia, vezeklés, amit jó szívvel vállal magára a keresztyén ember.

a) A megváltás rendjében: *„A hívó keresztyén munkájában Krisztus keresztyének egy kicsinyke részét találja meg és a megváltás ugyanolyan lelkületével fogadja el, mint anellyel Krisztus fogadta értünk a maga keresztyét”* (LE 124. p.).

De méginkább tudatában van a keresztyén ember annak, hogy munkájával Isten országát építi és az *„új ég és új föld eljö-*

vetelét készíti elő” (Jel 21,1). Ilyen értelemben mondja Szt. Pál is, hogy „Istennek vagyunk munkatársai” (! Kor 2,9). „Elhangzott a figyelmeztetés, hogy mi haszna van az embernek, ha megszerzi akár az egész világot is, de önmagát elveszíti. Az új föld várásának mégsem szabad csökkentenie, hanem inkább fokoznia kell a szorgoskodást, hogy szebb legyen a föld, hiszen itt van növekedőben az új emberi család közössége, amely némiképpen már sejteti az eljövendő világ körvonalait.” (II. Vat. GS 39 b).

3. TÁRSADALOM

Isten az embert nem magányos bolygónak, hanem társas lénynek teremtette. Az ember a család és a társadalom tagjaként születik, növekedik és fejti ki minden tevékenységét. Ez a kettős környezet perdöntően határozza meg sorsát és annak a kultúrparancsnak a teljesítését, amelyet Isten reá bízott történelmének kezdetén. A környezet formálja az embert, de az embernek is formálnia kell a környezetét, és olyan társadalmat kell közös erőfeszítéssel létrehoznia, amely segíti és nem hátráltatja minden ember boldogulását.

A tulajdon és a munka – az emberi lét fönntartásának két fontos tényezője – csak igazságos társadalmi és nemzetközi rendben képes teljes hatékonyságát kifejteni. Ellenkező esetben egyre súlyosabbá és elviselhetetlenebbé válik a szakadék a tőke és a munka, a tőkés és a munkás, a nyomorgó tömegek és a mindenben dúskáló gazdagok között. Bizonyos értelemben megállíthatatlan folyamat következik be: „*A szegények egyre szegényebbek, a gazdagok egyre gazdagabbak lesznek*” – mondta már VI. Pál a *Populorum progressio* körlevélben (PP 57. p.). II. János Pál pedig a *Sollicitudo rei socialis* körlevélben megállapítja, hogy „*a legszegényebb országok menthetetlenül haladnak a visszafordíthatatlan nyomor felé*” – miközben a gazdag államok egyre jobban gazdagodnak (SR 14. d. p.). Mégpedig úgy, hogy a gazdagok kisujjukat sem mozdítják gazdagodásuk érdekében, a sze-

gények pedig a szakadásig dolgozhatnak, akkor sem érnek el semmit.

Mindebből következik, hogy az igazságos társadalmi és nemzetközi rend inkább követelmény, mint valóság.

1. A kegyetlen valóság: „a mai világ a bűn struktúrájának alávetett világ”

Ezt az igazságot ilyen félelmetes egyszerűséggel és tételszerűen II. János Pál fogalmazta meg a *Sollicitudo rei socialis* körlevélben (SR 36. p.). A mai társadalmi struktúra olyan természetű, amely mintegy legalizálja, törvényesíti a szociális igazságtalanságot, mind az egyes államok társadalmán belül, mind pedig a nemzetközi életben. (Két hazai példa a két világháború közötti időből: József főherceg és Grösz József kalocsai érsek föl akarták osztani vagyonukat, de az állam, vagyis a „bűn struktúrája alá vetett társadalmi rendszer” nem engedte. P. Kerkai Jenő, a KALOT-mozgalom elindítója előadást tartott főrangú papok előtt. Mikor odaért a földkérdés tárgyalásához, az egyik főpap fölugrott és fölháborodottan ezt kiáltotta oda a páternek: „*ki ne mondja azt a szót!*” – t. i. „földosztás”. Nem mondta ki. De nem telt bele egy évtized sem, és a történelem mondta ki „*azt a szót*”, és végre is hajtotta. Mennyivel másképp nézhetett volna az Egyház a munkásosztály és az egész hatalmas agrártársadalom szemébe, ha ő hajtotta volna végre a földosztást! Így másfél évtized múlva, 1956. november 2-án Mindszenty József hercegprímás már csak ennyit olvashatott be a rádióba: „*az Egyház nem kéri vissza a földet*”).

Ha a szociális igazságtalanságokat, mint strukturális bűnöket nézzük, akkor talán azt is lehetne mondani, hogy egyes embereket nem is lehet felelősségre vonni ezeknek a struktúráknak az igazságtalan állapotáért.

De mégis így. Közelebről vizsgálva a bűnös struktúrákat rájövünk, hogy mögöttük nagyonis személyes jellegű erkölcsi okok húzódnak meg, és valójában sok személyes bűn együttes eredményéről van szó: „Ezek közül különösen is kitűnik kettő – olvassuk a SR 37. pontjában – a profit utáni kizárólagos vágy, amely a

gyárosokat, pénzenbereket, bankárokat hajtja... A másik pedig a hatalomvágy, amely saját akaratát akarja rákényszeríteni a másokra". „Ennek az egyformán bűnös magatartásnak nemcsak egyes személyek esnek áldozatul, hanem nemzetek és szembenálló tömbök is. Ha a modern imperializmusnak bizonyos formáit közelebbről vizsgálánk, meglátnánk, hogy sok látszólagos gazdasági, vagy politikai jellegű döntés mögött valójában a bálványimádás valódi formái rejlenek: a pénzé, az osztályoké, az ideológiáé, a technológiáé” (SR 37c).

Az utóbbi évek gyilkos háborúi mögött (Irak, Kuvait, Jugoszlávia) mindenütt ott látjuk a pénz és az ideológiák háborúját.

Ez tehát a valóság!

2. A követelmény: új világot kell fölépíteni

Summázva és egyszerűsítve: az a világ, ahol milliárdok élnek nyomorban (az emberiség kétharmada), önmagában erkölcstelen és bűnös, amit le kell rombolni és egy új világot kell a helyébe építeni.

A társadalmi bajoknak kétféle kezelése lehetséges: tüneti kezelés és gyökeres gyógyítás. Éppúgy, mint egy élő szervezet betegségénél. Tüneti kezelés: kinyomkodom a gennyedő sebet és bekötözöm. Gyökeres gyógyítás: a gennyes sebek belső okainak a föl kutatása és megszüntetése. A társadalmi bajok tüneti kezelése: karitatív tevékenység, segélyszállítmányok, menekültek gondozása, stb. (ez történik a jugoszláv háborúban) – ahelyett, hogy gyökeres orvoslásul magát a háborút és még inkább, annak okait szüntetnék meg radikális beavatkozással a nyugati hatalmak. A munkanélküliség tüneti kezelése: ismét csak karitatív tevékenység és a munkanélküli segélyek folyósítása – ahelyett, hogy a gyökeres orvoslást választanák, vagyis a munkaalkalmak teremtését. De ez még mind nem elég. Nemcsak egyes társadalmi bajokat kell orvosolni, hanem az egész emberiség bűnös struktúráját kell megszüntetni, ki kell operálni az emberiség testéből – és azután fölépíteni azt az új világot, amelynek alapelveit az Egyház szociális tanítása a különböző okmányokban fogalmazta meg.

3. A *Quadragesimo* ajánlata: a „hivatásrendiségen” fölépülő új társadalom

XI. Pius nagyon jól meglátta a *Rerum novarum* óta eltelt 40 év tapasztalatai alapján, hogy nemcsak az emberi szívet, hanem az emberi struktúrát is meg kell változtatni. A társadalmi bajokat nem elég az egyes emberekben lelhető erkölcsi romlottsággal magyarázni és erkölcsi recepteket adni az orvoslásukra, hanem magát a társadalom szerkezetét is javítani kell. Sőt: ahol milliók és milliók élnek nyomorban, ott már nem elég a régi rendszer toldozgatása-foldozgatása, hanem meg kell változtatni az egész társadalmi struktúrát és egészen új társadalmi rendszert kell fölépíteni.

Az új társadalmi rendszer megteremtésének az elősegítése: ez a főadata a „hivatásrendiségnek”. Lényege: az eddig szembenálló két osztályt, a munkaadókat és munkásokat hivatások és foglalkozások szerint nem különálló, hanem egy érdekszövetkezetben egyesíteni, valahogy úgy, mint a céhrendszerekben: *„Jól rendezett szervezet, rendiségi alakulatokat kell teremteni, amelyeknek az egyesek nem valami munkapiaci párthoz tartozásuk szerint, hanem sajátos társadalmi hivatásuk, foglalkozásuk alapján volnának tagjai. Amint ugyanis az egymáshoz közel álló lakók természetes folyamat útján községeket alakítottak, úgy az azonos foglalkozásúak, akár gazdasági, akár más foglalkozásúak, a hivatásuk szerint rendekbe, vagy rendi testületekbe tömörülhetnek”* (QA 46. old., V. kiadás).

Ezekben a testületekben a legnagyobb összekötő erő: *„a közös termelő munka és a közös szolgálat, amelyet az azonos hivatásúak végeznek, akár munkások, akár munkaadók”*. És ezért a termelés, a munka közös ügye lesz a munkásoknak és a munkaadóknak is.

Későbbi pápai körlevelek arra is rámutatnak, hogy egy-egy ilyen testületben a munkások akkor fogják igazán közös ügynek tekinteni a termelést, ha nemcsak a megfelelő bért kapják meg, hanem részesedést a megtermelt javakból, sőt esetleg társtulajdonosi minőségben végezhetik munkájukat. (Lásd: LE 68. p. 71. p.– CA 43. p.).

4. A gazdaságot szabályozó elv (Q 48–49. old., V. kiadás)

- a) Szocialista szabályozó elv: az osztályharc
- b) Kapitalista szabályozó elv: a szabad verseny
- c) Keresztény szabályozó elv: a szociális igazságosság és a szeretet

a) Az Egyház véleménye az osztályharcról

Az osztályharc meghirdetése a gyűlölet ideológiájának a meghirdetése, amely, mint az elmúlt évtizedekben láttuk, nemcsak a munkást állította szembe a munkaadójával, hanem mindenkit mindenkivel, úgyhogy kialakult a *„mindenki háborúja mindenkivel szemben”* és a *„mindenki bizalmatlansága mindenkivel szemben”* elveken alapuló társadalom. Már a Rerum novarum megállapította, hogy a társadalmi osztályok szembeállítása egymással a józan ésszel és az igazsággal ellenkezik, mert olyan, mintha egy élő testben a fej a kezek, a kezek pedig a fej ellen harcolnának. És leszögezi az alapvető igazságot: *„sem a tőke munka nélkül, sem a munka tőke nélkül nem lehet meg, mert egymásra vannak utalva”* (RN 15. p.).

Azonban az osztályharcok megítélésében is – mint a sztrájk-jog megítélésében – bizonyos módosulást látunk az Egyház szociális tanításában. Ezt a fejlődést három különböző időpontból származó pápai körlevélben szemlélhetjük: 1931 – 1981 – 1991.

Quadragesimo anno (60. o. V. k.): *„Az osztályharc, ha a nyílt ellenségeskedést és a gyűlölködést föladja, lassan átváltozhatik tisztességes és az igazságot kereső tárgyalássá és vitává”*.

Laborem exercens (95. p.): *„A társadalmi igazságért folyó harcot... Úgy kell tekintenünk, mint szabályos cselekvést a közjóért... ha ez a harc nem magáért a harcért történik, vagy azért, hogy kiírtsa az ellenfelet”*.

A Centesimus annus: miközben rámutat arra, hogy mindkét világháború kirobantásában szerepe volt nemcsak a szélsőséges militarizmusnak és a nacionalizmusnak, hanem a szociális igazságtalanságok és az osztályharc által főlhalmozódott gyűlöletnek is (CA 17. a) – de ugyanakkor elismeri, hogy a történe-

lemben szinte elkerülhetetlenül föllépnek érdekellentétek a különböző társadalmi csoportok között. A pápa sürgeti, hogy a keresztény embernek gyakran határozottan és következetesen állást kell foglalnia ezekben a konfliktusokban (CA 14. p.).

b) *Az Egyház véleménye a szabadversenyről*

Ennek megítélésében ismét a józan középút jellemzi az Egyház fölfogását: elítéli a korlátlan szabadversenyt, elítéli a kíméletlen erkölcsi elveket, az ember személyi méltóságát semmibe vevő versenyt. De helyet ad az egészséges ambíciót fölkeltő és az erkölcsi normákat figyelembe vevő szabadvállalkozásoknak és a bennük érvényesülő szabadpiacnak.

A Quadregesimo anno szerint „*a korlátlan szabadverseny a gazdasági életet kegyetlenné, durvává, félelmetessé tette*” (56. o. V. k.). Ennek következménye, hogy „*félelmetes, zsarnoki hatalom halmozódott föl egyesek kezében*” (55. o.), amely hármas harcra vezetett: „*harcra a hatalomért a gazdasági életben, harcra a hatalomért az állam felett és harcra a hatalomért a különböző államok között és felett*” (56. o.). És most már hozzátehetjük: harcra a hatalomért a világrések, sőt az egész világ fölött.

És milyen félelmetes a QA következő kijelentése: „*a nemzetközi tőkeimperializmus mindenütt résen áll, ahol zsákmányra van kilátás*” (57. o.). És nem ezt látjuk napjainkban is a kommunista uralom alól fölszabadult országokkal szembeni nyugati tőkés világ magatartásában?!

Mintha csak ma írta volna XI. Pius ezeket 1931-ben megjelent sorokat! Elítéli azt a fölfogást is, amely szerint a közhatalomnak nincs más föladata, mint szabadjára engedni a gazdasági élet működését minden ellenőrzés nélkül és minden korlátozás nélkül (uo. 49. o.).

Ugyanakkor elismeri, hogy a „*szabadverseny kellő határok között jogosult és kétségtelenül hasznos lehet*” (uo. 49. o.).

VI. Pál megállapítja, hogy „*a szabadpiac előnyei szembeszökőek abban az esetben, ha a felek gazdasági helyzete nem túlságosan egyenlőtlen: ösztönzi a haladást és megjutalmazza az erőfeszítéseket*” (PP 58. p.): „*Nem igazságos azonban, ha az egyik ország helyzete túlságosan eltér a másiktól*” (uo.).

Következésképpen „a cseregazdaság nem támaszkodhat egyedül a szabadverseny törvényére, ami nagyonis gyakran idéz elő gazdasági diktatúrát” (PP 59. p.).

II. János Pál a Centesimus annus-ban elismeri a szabad emberi kezdeményezés alapvető, pozitív szerepét a gazdasági életben, amit váltakozva „vállalkozói gazdaságnak”, „piacgazdaságnak”, „szabad piacgazdaságnak” neveznek – ha „gazdasági szabadságát a teljes emberi szabadság szolgálatába állítja... amelynek etikai és vallási magja van” (CA 42. b p.).

c) Keresztény álláspont a gazdaságot szabályozó elvről

XI. Pius a QA-ban két szóban foglalja össze:

- szociális igazságosság
- szociális szeretet.

Részletesen: „Szükséges, hogy az igazságosság az összes állami intézményeket áthassa... olyan jogrendet és társadalmi rendet teremtsen, amely az egész gazdaságra rányomja bélyegét és amelynek a szociális szeretet a lelke” (49. o. V. k.).

Ezek alapján azt mondhatjuk, hogy a körlevél alapvető gondolata a gazdaságot szabályozó elvről:

*Igazságos gazdasági és társadalmi rend
nincsen jogrend nélkül!*

Jogrend pedig nincsen erkölcsi rend nélkül!

*Olyan erkölcsi rend nélkül, amely
az igazságosságra és szeretetre épül!*

Ezek az összefüggések nagy nemzetközi távlatokban részletes kifejtést nyernek a Zsinati korszak szociális tanításában.

5. A „kisegítés elvének” (subsidiaritas) alkalmazása a gazdasági életben

Ennek a nagyon fontos elvnek a lényege: az állam, amelynek legfőbb célja a közjó előmozdítása, legyen mindenütt és mindenben az állampolgárok segítségére, de csak annyira avatkozzék bele a közösségek belső életébe, amennyire éppen szükséges: sem jobban, sem kevésbé. Vagyis a kisebb közösségeket ne

fossa meg önállóságuktól és illetékességüktől. Amit alacsonyabb szinten pl. az „önkormányzatok” el tudnak intézni, azt hagyja rájuk, és csak szükség esetén lépjen közbe.

Ezt az elvet a legtökéletesebben a *Quadragesimo anno* és a *Centesimus annus* fogalmazta meg.

Quadragesimo anno:

„Igaz, hogy a viszonyok változtával sok olyan föladatot lát el (az állam), amelyeket korábban kisebb közületek végeztek, később már csak nagyobb közületek láthatnak el, mégis mindenkor változatlanul igaz marad a társadalombölcselet fontos alapelve, amelyet sem megbolygatni, sem kétségbevonni nem szabad: amit az egyes ember önmaga a saját erejével elvégezhet, nem szabad a társadalmi tevékenység körébe utalni, hasonlóképpen amit kisebb és alacsonyabbrangú közületek elintézhetnek, azt nagyobb és magasabb közület jogosan nem vonhatja a maga hatáskörébe, mert nagy kárral jár és a helyes rendnek teljes fölborítása. Hiszen a társadalmi beavatkozásnak mindig az a természetes célkitűzése, hogy kisegíteni akarja a társadalmi test egyes tagjait, nem pedig tönkretenni vagy fölszívni. Az államhatalom tehát engedje át a kisebb közületeknek a csekélyebb fontosságú ügyeket, amelyek őt amúgyis csak elvonják a lényegesebb köteleességektől. Így szabadabb, erősebb és mozgékonyabb lesz azoknak az ügyeknek az intézésében, amelyek kizárólag az ő illetékességéhez tartoznak, mert csak ő tudja elintézni irányításával, ellenőrzésével, hatalommal és kényszerítéssel, amint a körülmények és szükségletek kívánják. Legyenek meggyőződve az államférfiak, hogy minél inkább érvényesül a társadalmi közületek helyes rangfokozata a kisegítés társadalombölcseleti elvének lelkiismeretes követése által, annál nagyobb a közhatalom tekintélye és hatékonysága, annál boldergabb és megelégedettebb az állam” (44–45. oldal V. kiadás).

A *Centesimus annus* a kisegítési elvet összefüggésbe hozza a „helyettesítési elvvel” is:

„Az állam helyettesítési funkciókat is betölthet, amikor túlságosan gyenge, vagy még alakulófélben levő társadalmi csoportok, vagy vállalkozások nem képesek feladataikat ellátni. Ezeket a helyettesítési funkciókat időben korlátozni lehet és kell, nehogy ezeknek a társadalmi

csoporthoz tartozóknak, vagy vállalkozásoknak az illetékességi köre csorbát szenvedjen” (CA 48. c p.).

A „jóléti, atyáskodó államot” kritizálva megállapítja: „Az atyáskodó állam működési rendellenességei és hibái az állam sajátos feladatainak nem megfelelő felfogásából származnak. E vonatkozásban is be kell tartani a kisegítés elvét: egy magasabb szintű közösség nem avatkozhat be az alacsonyabb szintű közösség belső életébe és nem foszthatja meg azt illetékességétől” (CA 48. d p.).

B) AZ IGAZSÁGOS TÁRSADALMI ÉS NEMZETKÖZI REND VEZÉRLŐ CSILLAGAI (ALAPELVEI)

Az „új világ” vagyis az igazságos társadalmi rend fölépítésére vonatkozó eddigi megoldási „ajánlatok” inkább még a *Rerum novarum* és a *Quadragesimo anno* elveire épülnek és elsősorban az egyes államokon belüli társadalmakra vonatkoznak.

A II. világháború alatt és az utána következő években azonban világméreteket öltött a szociális probléma. Ez volt az a korszak, amelyet a II. világháború utáni években Suhard kardinális (Párizs érseke) a következőképpen jellemezett: „A világ népei egysebben úgy érezték magukat, mint egy nagy bérházban, amelynek leomlottak a közfalai, és a lakók egyetlen lakásban találhatták magukat”.

Kisült, hogy az egyes államok társadalmi, gazdasági rendszerei annyira összefonódtak, hogy összefogás nélkül többé már nem képesek a szociális kérdésnek egy-egy államon belüli önálló megoldására (megszűnt az „önellátó ország” fogalma). Más szóval igazságos társadalmi rendet csak igazságos nemzetközi rend megteremtése által lehet elérni, ami szoros összefüggésben van a világbéke megőrzésével is.

Ez a gondolat befolyásolta már XII. Pius pápát is a világháborús karácsonyi beszédeiben és később a „Zsinati korszak” nagy szociális pápai körleveleit is. XXIII. János a *Mater et magistra* és a *Pacem in terris* körlevelei egészen új hangot ütöttek meg. Új korszak kezdődik, és ettől kezdve az Egyház szociális

tanítása teljes nagyságában bontakozik ki egész világot átfogó távlataival.

A legfőbb alapelvek: az ember személyi méltósága – jogrend – erkölcsi rend – nemzetközi összefogás.

1. AZ EMBER SZEMÉLYI MÉLTÓSÁGA

(„minden az emberért”)

„A világon a legfőbb érték mégiscsak a személyiség” – állapította meg a természetes bölcsességtől vezérelve a németek nagy költője, Goethe. Más megfogalmazásban: az ember személyi méltósága révén a teremtés koronája.

Az Egyház kezdettől fogva hirdette ezt az igazságot. De rámutatott ennek az igazságnak a végső, transzcendentális gyökerére is. Isten az embert a maga képmására teremtette. Ezért az egész teremtésben egyedülálló érték.

Ebből következően az Egyház szociális tanítását is a legkövetlenebbül határozza meg az ember személyi méltóságáról és annak egyedülálló értékéről az a helyes fölfogás, hogy az ember az egyetlen teremtmény a földön, amelyet Isten önmagáért teremtett. Ezt már a II. Vatikáni Zsinat is meghatározta az Egyház modern társadalomhoz való küldetésének az okmányában (GS 24. b).

Az ember személyi méltóságát még tovább növeli a megtestesülés titka. Isten az értelemmel és akarattal fölruházott emberi természetet arra méltatta, hogy vele a megtestesülés titkában személyi egységre lépjen. És így elmondhatjuk: ha a teremtés koronája az ember, akkor az ember megkoronázása a megtestesült Ige (V.ö. CA 47. c p.).

Ezek után megértjük II. János Pál megállapítását: *„Azokon a jogokon túl, amelyeket az ember munkájával szerez, léteznek olyan jogok is, amelyek nem függenek össze az ember semmilyen tevékenységével, hanem mintegy személyiségének a lényegéből fakadnak”* (CA 11. c p.).

A kommunista rendszer is hangoztatta, hogy *„legfőbb érték az ember”*, de a gyakorlatban gyalázatosan megtagadta ezt az el-

vet. Ez az elv vonatkozott a pártvezérre és a párttagokra. Akik azonban azon kívül maradtak, nemcsak állampolgárnak, de embernek is csak másod-, harmadrendűeknek számítottak. Így hát tulajdonképpen nem különböztek a kapitalista rendszer „milliók egyért”, „milliók kevesekért” fölfogásától.

Az Egyház szerint minden az emberért van: a tulajdon, a tőke, az állam, a gazdasági és a társadalmi rendszerek, a társulások stb. De nemcsak egy-két emberért, vagy kevesekért, hanem a társadalom minden tagjáért, mert a személyi méltóság tekintetében nincs különbség ember és ember között.

Minden az emberért: az ember boldogságáért, gazdasági, szellemi, erkölcsi, kulturális – és végső soron: örök boldogulásáért. Ez a célja minden másnak. A többi, mint eszköz kell, hogy szolgálja ezt a célt. Mert az ember személyi méltóságánál fogva eszközként semmiféle célra föl nem használható. Viszont minden más csak eszközként jöhet szóba az ember szolgálatában: a tulajdon, a tőke, a pénz, a termelés, az üzlet, a gyárak, az állam, a társadalom, a társulások stb.

Az ember személyiségének a védelmét kell tehát szolgálnia az alábbiakban sorra kerülő tényezőknek: jogrend, erkölcsi rend, nemzetközi összefogás – mint az igazságos társadalmi és nemzetközi rend megteremtésének az alapföltételei.

2. JOGREND

Az ember személyi méltóságából következik, hogy az ember: a jogok alanya. Olyan jogoknak, amelyeknek figyelembevétele nélkül egyszerűen lehetetlen a szociális kérdés megoldása.

Ezeket a jogokat a jogrend van hivatva biztosítani. Jogrend nélkül semmiféle társadalom nem állhat fenn. Ha a közösségi életnek nincsenek a jogrend által megállapított szabályai, törvényei, amelyek megszabják, hogy kinek mit szabad és mit nem szabad – és nincs a jogrendet biztosító közhatalom, amely a jogok és a törvények tiszteletbentartását biztosítja, akkor ez nem más, mint anarchia: ahol mindenkinek saját magának kell egyéni, személyi, vagyoni biztonságáról, sőt pusztá életének a védel-

méről gondoskodnia. Eluralkodik az ököljog, a dzsungel törvénye: „aki bírja, marja”, és többé nem beszélhetünk emberi társadalomról.

A jogrend megteremtéséről és annak védelméről az államnak kell gondoskodnia és nagy körültekintéssel kell azt megalkotnia.

Figyelembe kell venni minden társadalmi osztályt, réteget, minden embert, minden foglalkozást.

Ebben akar segédkezet nyújtani az Egyház a modern társadalomnak: „Az Egyháznak nem föladata, hogy modelleket kínáljon. Valódi és tényleg hatékony modellek csak a különböző történelmi helyzetekben születhetnek a felelős személyek erőfeszítése nyomán... Ehhez a törckvéshez az Egyház nélkülözhetetlen irányvonalként szociális tanítást ajánlja föl” (CA 43. p.).

Míthogy a szociális kérdés a munkáskérdésből nőtt ki – jól lehet ez utóbbi az előbbinek csak egy részlegét jelenti –, azért érthető, hogy a szociális körlevelek az első időkben csak a munkások jogaival foglalkoznak. A Quadregesimo anno utáni időkben azonban mindinkább előtérbe kerül az egész emberi társadalom minden tagját érintő egyetemes emberi jogok tárgyalása.

1. A munkások jogai

A Rerum novarum (17. p. és 37–41. p.) a Centesimus annus (6–9. p.) olvasatában a következőkben foglalja össze:

a) A munka és a munkás méltósága

A munkás joga, hogy „emberszámba” vegyék és ne igavonó baromként, vagy élettelen termelőeszközként tekintsék. A munka ugyanis személyes jellegű, minden ember hivatása, mert az ember a munkában fejezi ki és valósítja meg önmagát. Az ember személy, akit eszközként semmiféle célra nem lehet fölhasználni.

b) A magántulajdonhoz való jog

Az emberi természetbe van írva, hogy birtokoljuk azt, ami szükséges az egyén és családja boldogulásához. De XIII. Lc6

nem mulasztja el a föld javainak egyetemes rendeltetésére vonatkozó elveket is felsorolni.

c) A munkások társulási, szövetkezési joga

Ezt XIII. Leó körlevelének utolsó fejezetében tárgyalja, de II. János Pál annyira fontosnak tartja, hogy harmadik helyen említi. Az ember természetes jogai közé tartozik, hogy magántársulásokat hozzon létre. Ez az oka annak, hogy az Egyház védelmébe veszi és helyesli azokat a társulásokat, amelyeket a munkások a különböző szakszervezetekben saját jogaik védelmére hoznak létre.

d) A munka emberséges körülményeihez való jog

Ide tartozik: a munkaidő korlátozása, a pihenéshez való jog, a munkaszüneti nap, a nőkkel és a gyermekekkel való megkülönböztetett bánásmód. A munkaadó és a munkás között kötött minden olyan szerződés, amely figyelmen kívül hagyja a munka emberséges körülményeit, erkölcstelen.

e) Az igazságos bérhez való jog

A bérnek elegendőnek kell lennie ahhoz, hogy a munkás és családja megéljen belőle. Ha pedig a munkás a szükségstől kényszerítve, vagy a még rosszabbtól való félelmében elfogad nagyon kemény feltételeket, amelyeket egyébként nem fogadna el, de ez esetben nem áll módjában elutasítani, mert a munkaadó vagy az, aki a munkát felkínálja, kényszeríti rá, akkor erőszakot szenved, amely ellen az igazságosság tiltakozik.

f) A vallás előírásainak szabad megtartásához való jog

A Rerum novarum hangsúlyozza a vasárnapi pihenő szükségességét avégett, hogy a munkásnak lehetősége legyen a lelki javakkal foglalkozni, és megadni a tiszteletet az isteni Felségnek. Ettől a jogról senki sem foszthatja meg a munkást, sőt az államnak biztosítania kell, hogy a munkás élhessen is ezzel a szabadságával. II. János Pál pápa ebben a megfogalmazásban a vallásszabadsághoz való jog elvének első megnyilvánulását látja.

2. Egyetemes emberi jogok

Már a munkások jogainak felsorolásánál is láthattuk, hogy az embernek vannak olyan jogai (pl. a vallásszabadsághoz való jog), amelyek az embernek nem azért járnak ki, mert dolgozik, hanem azért, mert ember, és személyi méltósággal rendelkezik. Ezeknek az egyetemes emberi jogoknak az összegzésére a későbbi pápai körlevelek vállalkoznak, főleg azok, amelyek a szociális kérdést már nemcsak osztálykérdésként, hanem nemzetközi, összemberi kérdésként tárgyalják.

Ezek között a körlevelek között elsőként XXIII. János pápa *Pacem in terris* körlevele tűnik ki. Alapgondolata, hogy a világbéke az emberiség legfőbb javai közé tartozik, és nélküle sosem lehet a társadalmi kérdéseket megnyugtatónan rendezni.

Ámde békét csak az ember személyi méltóságát figyelembe vevő jogrendre lehet építeni. Jogrend viszont nem állhat fenn erkölcsi rend nélkül. Fontos megállapítása a körlevélnek az is, hogy a jogok és a kötelességek összetartoznak és egyik a másik nélkül nem létezik. Nézzük tehát, hogy a *Pacem in terris* hogyan foglalja össze az emberi jogokat (4–11. pontok).

a) Jog a létezéshez és az emberhez méltó élethez

Ez a jog magában foglalja a még meg sem született magzatnak is az élethez való jogát. Magában foglalja az eszközöket a tisztességes, emberséges élethez: táplálék, ruházat, lakás, pihenés, gyógykezelés, öregségben a nyugdíjhoz való jogot (lásd: Kanada, ahol mindenki, aki bizonyos kort elért, nyugdíjjogosult, még ha nem is dolgozott és nem is fizetett nyugdíjjárulékot).

b) Jog az erkölcsi értékekhez

Ez magában foglalja a jó hírnévhez, a becsülethez való jogot, az igazság szabad kutatásának a jogát, az eseményekről való tárgyilagos információhoz való jogot, és a szabad véleménnyilvánítás jogát.

c) *Jog a kultúrához*

Tartalmazza a tanuláshoz, a tudáshoz való jogot. A képességeknek megfelelően magasabb iskolai végzettséghez való jog illeti meg az embert.

d) *Jog a szabad vallásgyakorlathoz*

Ez a jog a lelkiismereti szabadság jogát foglalja magában. Vele jár a vallás magán és nyilvános gyakorlásának a joga.

e) *Jog az életállapot és a foglalkozás szabad megválasztásához*

Mindenkinek joga van a családalapításhoz. A családnak pedig joga van a gazdasági, erkölcsi, szociális támogatásra. A gyermek fölneveléséhez való jog elsősorban a szülőket illeti meg.

f) *Jog a munkához*

Ez a jog sokrétű. Jog a munkalehetőségéhez, a munka és a munkahely szabad megválasztásához, a megfelelő emberhez méltó munkakörülményekhez, az igazságos bérhez, beleértve a családi bért is.

g) *Jog a magántulajdonhoz*

Ez a jog segíti az ember személyi méltóságának megőrzését. (Az előzőekben, a tulajdon fogalmánál már részletesen tárgyaltuk.)

h) *Jog a gyülekezési és egyesülési szabadsághoz*

Az emberi természet társas mivoltából következik ez a jog. Hasznos a sokféle testület, mert ez is az ember személyi méltóságát és szabadságát segíti elő.

i) *Jog az államügyekben való részvételhez*

Nemcsak jog, hanem kötelesség is. Ide tartozik a jog a jogszolgáltatáshoz, ahhoz, hogy az ember a jogát megvédhesse.

j) *Jog a szabad költözködéshez*

Ez a jog a kivándorlás jogát is magában foglalja.

3. Jog és kötelesség: szükségszerűen összefüggenek

Már XIII. Leó rámutat a jogoknak és a kötelességeknek a belső, szükségszerű összefüggéseire a *Rerum novarum*-ban: munkások kötelességei (16. p.), munkások jogai és a munkaadók kötelességei (17. p.), gazdagok jogai és kötelességei (19. p.), szegények jogai és kötelességei (20. p.).

Az egyetemes emberi jogoknak és kötelességeknek szükségszerű összefüggéseit a maguk teljességében a *Pacem in terris* foglalja össze (12–13. p.):

a) Jogok és kötelességek ugyanabban a személyben:

Jog és kötelesség elválaszthatatlanok. Kinek mihez joga van, az bizonyos kötelességgel is együttjár:

- az élthez való joggal együttjár az élet fenntartásának a kötelessége,
- a méltó életmódhoz való joghoz hozzátartozik a becsületes élet kötelessége,
- az igazság megismeréséhez való jog az igazság kutatásának kötelességével párosul,
- a munkához való joggal együttjár a becsületes munka kötelessége stb.

b) Jogok és kötelességek különböző személyek között:

A legfontosabb elv: a jogok és a kötelességek kölcsönös elismerése és tiszteletben tartása.

Minden ember jogának a másik emberben kötelesség felel meg ennek a jognak tiszteletben tartására, és ugyanez fordítva is áll.

Tisztességtelenül jár el tehát az, aki a maga jogát követeli, de saját kötelességeiről megfeledkezik, vagy annak nem teljessen tesz eleget. Pl. ha a munkaadó tisztességes munkát követel, mert ehhez valóban joga van, de nem adja meg a tisztességes bért. Vagy fordítva: a munkaadó tisztességesen fizet, de a munkás csapnivalóan végzi el munkáját, legyen az akár víz-, akár gáz-, akár villanyszerelés vagy bármi más.

3. ERKÖLCSI REND

Világbéke nincsen jogrend nélkül. Jogrend viszont nincsen erkölcsi rend nélkül. Ez az összefüggés többszörösen kitűnik a *Pacem in terris* gondolatmenetéből.

A jogrend alapja az erkölcsi rend, amelynek vezérlő csillagai:

- igazság,
- igazságosság,
- szeretet (szolidaritás),
- szabadság.

Ezek az erkölcsi elvek gyakran szerepelnek ilyen párosításban a körlevélben, még a körlevél címében is együtt szerepelnek:

„XXIII. János pápa üzenete

minden nép békéjéről, amelyet igazságban, igazságosságban, szeretetben és szabadságban kell megalapozni”.

Ennek a négy erkölcsi elvnek a legrészletesebb kidolgozását a *Pacem in terris* III. részében, az államhatalmak nemzetközi rendjének a tárgyalásánál találjuk meg (31–39. p.):

1. Igazság

Az igazságnak elseje, hogy amint faji és nemzeti különbségtétel nélkül minden egyes ember azonos személyi méltósággal rendelkezik, ugyanúgy áll ez az igazság a különböző népekre és államokra is. Az alapvető jogok minden államot (nemzeti kisebbséget is) megilletnek: a létezéshez, a fejlődéshez, a szükséges eszközökhöz való jogok. *„Az igazság követeli, hogy... a fajok különbözőségét számításon kívül kell hagyni. Ezért szent és erős meggyőződésnek kell lennie, hogy minden állam egymásközt egyforma a természet méltóságánál fogva. Mindegyik jogához tartozik, hogy létezzen, hogy fejlődjék, hogy az ehhez szükséges kellékekkel rendelkezzen”* (III. rész 7. bekezdés). *„Mindenki egyforma természetes méltósággal rendelkezik. Ebből következik, hogy sem a polgárok, sem a közösségek egymás között nem különbözhetnek, ha méltóságukat a természettől*

eredőnek szemléljük. az egyes államok ugyanis oly testhez hasonlítanak, amelynek tagjai az emberek" (uo. 10. bek.).

2. Igazságosság

A körlevél idézi Szt. Ágoston híres mondását: „*igazságosság nélkül az állam nem más, mint szervezett rablótársaság*”: „*Quid sunt regna sine justitia, nisi latrocinia*” (Már XII. Pius pápa is idézte az 1939-es karácsonyi beszédében.) Ez áll nemcsak az adott államon belüli társadalomra, hanem nemzetközi viszonylatban is: egyik állam sem növelheti pl. vagyonát más államok rovására.

Nyíltan védelmébe veszi a kisebbségeket:

„*Népi kisebbségek gyakran más fajú nemzetek határai közt élnek, és ebből nagyfontosságú kérdések támadnak. Ebben a kérdésben nyíltan meg kell mondanunk, hogy amit e népek ellen tesznek faji életüknek, vagy gyarapodásuknak a megakadályozására, az súlyosan sérti az igazságosságot. És ez méginkább vonatkozik arra, hogyha gonosz módon ennek a nemzetnek a kiirtására törekcszenek... Az igazságosság parancsának nagyonis megfelel, ha az állami vezetők a kisebbségi faj polgárainak hathatós segítséget nyújtanak az emberi feltételek kialakításához, ez vonatkozik nevezetesen nyelvükre, kultúrájukra, a gazdasági műveletekre és a vállalatokra*” (III. rész 15–17. bekezdések).

3. Szeretet, más szóval: tevékeny szolidaritás

A szolidaritás elvének fejlődése nyomon követhető a szociális körlevelekben, azért hasznos lesz ennek áttekintése. Ennek a fejlődésnek az összefüggéseire II. János Pál mutat rá a Centesimus annus körlevelében:

„XIII. *Leó a barátság (görögül agapé, latinul amicitia) nevével jeöltte. XI. Pius a nemkevésbé kifejező szociális szeretet megnevezést használta, míg VI. Pál kibővítette a fogalmat a szociális kérdés napjainkban megnyilvánuló sokféle dimenziójával és a szeretet civilizációjáról beszél*” (CA 10. d. p.). Így jut el II. János Pál a szolidaritás fogalmához, amely szerinte a politikai és társadalmi rendről vallott

keresztény fölfogás egyik alappilléreinek tekintendő. Jóllehet legáltalánosabb értelemben a keresztény felebaráti szeretetről van szó, a szolidaritás mégis többet jelent ennél. A felebaráti szeretet mintegy a rajta kívülállón segít, és indítóoka az irgalmasság. A szolidaritás egy kicsit már az igazságtól érzi indítatva magát, attól az igazságosságtól, amit XI. Pius találóan először nevezett szociális igazságosságnak. Ezenkívül az, aki szolidaritást vállal, már nem kívülállóként érez és cselekszik, hanem azonosságot vállal azokkal, akiken segíteni akar. Pl. amikor az anyaországi magyarok szolidaritást, vagyis azonosságot vállalva tüntettek az erdélyi magyarok mellett. Lássunk ezek után néhány jellegzetes szöveget.

Rerum novarum: „Ha szükségleteinkről, illetve a társadalmi helyzetünknek megfelelő életszínvonalról már gondoskodtunk, kötelességünk, hogy feleslegünkből a szűkölködőknek adjunk... Nem formális jogi kötelesség ez – kivéve a végső szükség esetét –, hanem a keresztény szeretet, amely persze törvényes követelésre jogot nem ad. De az emberi törvényeken és bíróságokon felül áll az Úr Krisztus törvénye és bírói hatalma, aki az alamizsnálkodást sokszor és sokféleképpen ajánlja” (19 p.).

Quadragesimo anno: „A legfontosabb szerep a szeretetnek jusszon, amely a tökéletesség köteléke. Mennyire tévednek azok a meggondolatlan újtók, akik egyedül az igazságosságot, mégpedig a kölcsönös igazságosságot követelik, a szeretetet pedig gőgösen elvetik. Igaz, a szeretet nem pótolja a köteles és jogtalanul megtagadott igazságosságot. Ámde, ha az ember mindent megkap, ami az igazságosság szerint megilleti, még mindig tág tere nyílik a szeretetnek. Még a leghívebben kiszolgáltatott igazságosság is legfeljebb a szociális harcok okait szünteti meg, a szíveket egyesíteni és a lelkeket egybekapcsolni sosem tudja. Márpedig a felek benső lelki kapcsa az egyedüli szilárd alapja az összes intézményeknek, amelyek a szociális békét, az emberi együttműködés előmozdítását célozzák” (75. oldal az V. kiadásban).

Pacem in terris: XXIII. János körlevelében az a figyelemre méltó, hogy jóllehet alaptémája szerint a jogokról és a kötelességekről beszél (egyes emberek között, egyes emberek és az ál-

lam között, államok és államok között), és ebben a témában a legfőbb vezérlő elv az igazság és az igazságosság – mégis, sosem mulasztja el e kettővel együtt a szeretetet is említeni. Legalább 6-8 alkalommal szerepel együtt a négy erkölcsi szabályozó: igazság, igazságosság, szeretet, szabadság.

VI. Pál *Popolorum progressio* körlevelében teljes jelentőségében jelenik meg a szolidaritás fogalma, úgyannyira, hogy a két részből álló körlevélnek a második része teljes egészében ennek a gondolatnak a jegyében fogalmazódik meg:

„Az ember integrális fejlődése nem mehet végbe az emberiség szolidáris fejlődése nélkül... Embernek emberrel, nemzetnek nemzettel úgy kell találkoznia, mint testvérnek testvérével, Isten gyermekeiként. E kölcsönös megértésben és barátságban, ebben a szent egységben kell együttesen és egyformán munkához látnunk, hogy felépítsük az emberiség közös jövőjét. Kutassák fel azokat a konkrét eszközöket, azokat a szervezeti és együttműködési formákat, amelyekkel közössé lehet tenni a rendelkezésre álló erőforrásokat és meg lehet valósítani az összes nemzetek közösségét” (43. p.).

A *Sollicitudo rei socialis*-ban II. János Pál először mint természetes erényt tekinti a szolidaritást:

„A szolidaritás segít bennünket abban, hogy a másik emberben személyt, népet, nemzetet lássunk, és ne valamiféle eszköznek tekintsük, akinek munkaképességét és testi erejét csekély bérért kizsákmányoljuk és magára hagyjuk, ha már nem hajt hasznot. Lássuk őt hozzánk hasonlóan, mint segítőtársat (– íme az azonosság-vállalás!–), aki hozzánk hasonlóan részt vesz az élet lakomáján” (39. e. p.). A szolidaritást, mint keresztény erényt, a következőképpen méltatja: „Nem kétséges, hogy a szolidaritás keresztény erény. Hiszen már az eddig mondottakból is kitűnik kapcsolata a szeretettel... A hit fényében a szolidaritás arra törekszik, hogy felülmúlja önmagát, hogy a sajátos keresztény állapotot, a teljes ártatlanságot, a megbocsátást és a kiengesztelődést elfogadja. Akkor a **felebarát** már nem csupán egy emberi személy, akinek jogai vannak és mindenkivel alapvetően egyenlő, hanem az Atyának képmása, aki Jézus Krisztus vérével van megváltva és állandóan a Szentlélek hatása alatt áll” (40 a-b p.).

A *Centesimus annus*ban II. János Pál rámutat az állam közvetett kisegítő szerepére és a közvetlen jellegű szolidáris segítségére: „Az államnak közvetve és közvetlenül hozzá kell járulnia a szociális reformok megvalósításához. Közvetve és a szubszidiaritás elvét követve, azáltal, hogy megteremti a kedvező feltételeket a gazdasági tevékenység szabad gyakorlásához, ami elvezet a munkalehetőség bő kínálatához és a gazdaság forrásaihoz. Közvetlenül és a szolidaritás elvét követve azáltal, hogy a gyengébbeknek a védelmére bizonyos korlátokat szab azok önállóságának, akik a munkafeltételeket biztosítják, valamint azáltal, hogy minden esetben biztosítja a létminimumot a munkanélküliek számára” (15. e. p.).

4. Szabadság

A szabadság tisztelete az ember személyi méltóságának a tiszteletében gyökerezik. Mert hiszen az ember éppen azáltal ember, hogy értelemmel és szabad akarattal fölruházott lény. Az embert nem a pusztá léte, hanem a szabadsága teszi emberre. Ezt a szabadságot nemcsak az egyes emberekben, hanem az egyes emberekből összetevődő közösségekben, népekben, nemzetekben is tisztelni kell:

„Némely nemzet vezetősége igen szűkösen írta körül a jogos szabadság határait, amelyben az egyes polgároknak emberhez méltó életet élniök szabad. Sőt, az ilyen államokban néha magának a szabadságnak a joga is vagy kétséges, vagy teljesen hiányzik. Mert az állam joga természeténél fogva a közösség javának a védelmére való, s legfőbb kötelessége a szabadság becsületes határait elismerni és azokat megengedhetetlenül megőrizni.” (III. rész 24. bekezdés). (PT-ben)

VI. Pál továbbfejlesztette a népek szabadságára vonatkozó megállapításokat. A szabadságot, a nemzeti azonosságot nemcsak más népekben, hanem saját magunkban is meg kell becsülni, és anyagi érdekekért nem szabad föláldozni. A *Populorum progressio*ban írja a következőket:

„Legyen gazdag, vagy szegény, minden népnek megvan a maga őseitől öröklött kultúrája, vagyis annak intézményei az anyagi lét kielégítésére, és vannak szellemi életének magasabbrendű, művészi,

értelmi és vallási megnyilvánulásai. *Súlyos hiba volna az utóbbiak föláldozása anyagi értékek kedvéért. Ha volna nép, amelyik ebbe beleegyeznék, legjobbként elveszítené el, s azt áldozná föl a megélhetésért, amiért egyáltalán élni érdemes...* (40. p.). *A szegény népek sohasem lehetnek aléggé óvatosak azzal a kísértéssel szemben, amely a gazdag népek felől bukkan fel*" (uo. 41. p.).

A *Populorum progressio* 20 éves évfordulójára írt *Sollicitudo rei socialis*-ban II. János Pál szintén kiemeli, hogy tiszteletben kell tartani minden nép identitását, történeti és kulturális tulajdonságaival együtt. A népeknek és nemzeteknek joguk van saját és teljes fejlődésükhöz. A fejlődés nem szolgálhat ürügyül, hogy másokra saját életstílusukat, vagy vallásos hitüket rákényszerítsék (SR 32. c. p.).

4. NEMZETKÖZI ÖSSZEFOGÁS

1. Általános elvek az 1971-es püspöki szinódus *Justitia in mundo* okmányának összefoglalásában:

a) Ismerjük el, hogy nemzetközi rend csakis az ember elidegeníthetetlen jogán és méltóságán alapulhat

b) Fenn kell tartani az ENSZ-et és törekedni kell arra, hogy minden ország a tagállama legyen

c) A gazdagabb államok adják át évi jövedelmük bizonyos százalékát a fejlődő népeknek

d) A fejlődő népek több rendelkezési jogot és több felelősséget kapjanak

e) Az ENSZ különleges szervezeteinek erősítése: mezőgazdasági fejlesztéssel, egészségügyi, nevelésügyi stb. kérdésekkel foglalkozó szervezetek munkájának a javításával

f) A kormányok továbbra is járuljanak hozzá a Fejlesztési Alaphoz

g) *A környezetvédelem gondját jobban fel kell karolni:*
„Érthetetlen, hogy a gazdag nemzetek hogyan merhetik egyre inkább kisajátítani maguknak az egész világ anyagi értékeit, míg ugyanakkor a többi népek nyomorba süllyednek, magának a földi életnek az alapjait pedig pusztulás fenyegeti.”

h) *A fejlődéshez való jog megvalósítása.* Ennek érdekében:

- Ne gátolják a népeket sajátos kultúrájuk kibontakoztatásában.
- Kölcsönös együttműködés útján minden nép váljék saját gazdasági, társadalmi fejlődésének a kovászává.
- Minden nép legyen az egész emberi társadalom tevékeny és felelős tagja.

2. A szegények megsegítésének alapelvei

II. János Pál a *Sollicitudo rei socialis*-ban az Egyház szociális küldetése különleges szempontjának jelölte meg a szegények fölemelését (SR 42. b. p.). Erre indít Krisztus példája és ezt bizonyítja az egész egyházi hagyomány. Ezért inti a körlevél a nemzetek és a nemzetközi intézmények felelőseit, hogy nem feledkezhetnek meg a növekvő szegénység jelenségéről. Ennek érdekében a körlevél ismételten föl hívja a figyelmet a keresztény szociális tanítás jellemző alapelvére: a világ javai mindenki számára vannak rendelve (SR 42. f. p.).

Konkrét javaslatok a szegény országok megsegítésére: *Külső feltételek:*

a) A nemzetközi kereskedelem reformja

Ez a rendszer ugyanis diszkriminálja a fejlődő országokat. Pl. úgy, hogy a gazdag államok olcsón veszik az alacsony költségen előállított terméket és a világ másik táján jelentős haszonnal eladják.

b) A világ valuta- és pénzügyi rendszerének reformja

Sajnos az átváltási árfolyamok és a kamatlábak nagy ingadozása miatt a fizetési mérleg mindig a szegény államok kárára alakul. Ezen tehát változtatni kell.

c) A technológia átadása

Nemritkán előfordul, hogy kevésbé fejlett országoktól a szükséges technológiát megtagadják, vagy amit átadnak, az használhatatlan.

Belső föltételek:

a) A vállalkozás szellemének előmozdítása

Minden országnak saját felelősségérzetének megfelelően kell eljárnia, anélkül, hogy mindent a jobban álló országoktól várna. A szabadság lehetőségével élve tudniok kell kezdeményezni is.

b) A magasabb kultúra előmozdítása

A valódi haladást segíti minden, ami az írni-olvasni tudást és az alapvető képzést mozdítja elő. Elő kell segíteni a szabad információáramlást is.

c) Az élelmiszertermelés fokozása

El kell érni, hogy legalább ebben a tekintetben bizonyos fokú önellátásra tegyenek szert.

d) Társulások előmozdítása

A fejlődésben levő és azonos földrajzi övezetbe tartozó országok állapodjanak meg az együttműködés bizonyos formáiban, mert így csökkenteni tudják az erősebb termelőkől való függésüket.

UTÓSZÓ

A nemzetközi összefogás – a szociális problémák megoldásában – az egész emberiség létkérdése. Nemcsak a szegényeké, nyomorgóké, a „harmadik világé” – hanem a gazdag társadalmaké, a hatalmas országoké is. Világméretű bajok megoldására világméretű összefogásra van szükség. És ha ez a világméretű összefogás nem születik meg, akkor az emberiség már nem egy-egy ország, egy-egy nemzet vagy egy-egy kontinens szempontjából teheti föl majd a „hamleti kérdést”: „lenni vagy nem lenni”, hanem magának az emberiségnek, sőt magának a Földnek létezése szempontjából is.

Legfőképpen a fehér fajnak – a *Sollicitudo Rei Socialis*-ban a Föld északi féltekének mondott társadalmának – a felelőssége: az összefogást áldozatok árán is vállalni kell.

Már az 50-es években mondta egy német misszionárius: a jövő század a színesbőrűek százada lesz. És ez a világ nem sokáig fogja tétlenül nézni a fehér faj önzését, kapzsiságát, basáskodását.

Vagy totális összefogás a szociális bajok megoldásában – vagy totális pusztulás vár az emberiségre!

RÖVIDÍTÉSEK

CA: Centesimus Annus = Századik év
ChL: Christifideles Laici = Krisztus-hívő világiak
FC: Familiaris Consortio = Családi Közösség
GS: Gaudium et Spes = Öröm és Remény
LE: Laborem Exercens = Munkát gyakorolva
LG: Lumen Gentium = Népek Világossága
NM: Mater et Magistra = Anya és Tanító
OA: Octogesima Adveniens = Nyolcvanadik év eljöttével
PP: Populorum Progressio = Népek Fejlődése
PT: Pacem in Terris = Békét a Földön
QuA: Quadragesimo Anno = Negyvenedik éve
RN: Rerum Novarum = Új Dolgoknak
SR: Sollicitudo Rei Socialis = A szociális dolgok Gondja
II. Vat: II. Vatikáni zsinat

TÁRGYMUTATÓ

a könyvben előforduló legfontosabb alapfogalmakról

ADÓSSÁG

- enyhítése – elengedése: 32

ALTERNATÍV gazdasági rendszerek közti választás

- kapitalizmus: 31
- szocializmus: 31
- CA enciklika ajánlata: 32

ÁLLAM

- az állam szerepe a szociális kérdések megoldásában 51
- az állampolgárok jogai, kötelességei 59

BÉKE

- a szociális kérdések megoldásának előfeltétele: 18
- a világbéke feltételei: 58

BŰN STRUKTÚRÁJA

- a bűn struktúrájának alávett világ: 46
- a szociális kérdés megoldásának legfőbb akadálya: 46

CSALÁD

- a társadalom alapja: 45
- a „humán-ökológia” legfontosabb feladata: védeni a „környezetszennyezés” ellen: 33
- családi bér beletartozik az „igazságos bér” fogalmába: 56–57

EGYHÁZ

- illetékessége: 12
- magatartása: 14

ENCIKLIKÁK

- pápai körlevelek összefoglalása: 15

ERKÖLCSI REND

- nélküle nincs jogrend: 61
- erkölcsi „rendező elvek” a szociális kérdés megoldásában: 61–65

FORDULAT ÉVE: 1989

- történelmi háttér: 23
- okai: 24
- tanulságai: 28

FEJLŐDÉS

- a fejlődéshez való jog: 65–66
- integrális és szolidáris fejlődés: 64

FOGYASZTÓ TÁRSADALOM

- kritikája: 32–33

HÁBORÚ

- a világháborúk kitörésének okai és összefüggésük a szociális problémákkal: 23

HIVATÁSRENDISÉG

- a „hivatásrendiség” fogalma: 48
- a hivatásrendiségen épülő társadalom rendező elvei: 51

IGAZSÁG – IGAZSÁGOSSÁG:

- lásd: ERKÖLCSI REND rendező elvei

INDIVIDUALIZMUS

- helyes értelem: a személyi méltóság tisztelete mindenkinben: 54
- helytelen értelme: önzés, kapzsiság, hatalomvágy egyéni és társadalmi megnyilvánulásai: uo. és ezenkívül: lásd: a „SZENVEDÉLYEK”, bűnös szenvedélyek címszó alatt.

JOGREND

- jogok: a személyiségen alapulnak: 55
- munkások jogai, egyetemes jogok: 56–58
- jog és kötelesség összetartoznak: 60

KAPITALIZMUS

- a tőke elsőbbségét hirdeti a munkával szemben: 42–43

- a kapitalizmus kritikája: 31
- a „létező szocializmus” bukása után bűnös módon elmulasztja hibáinak szükséges korrekcióját: 10

KIZSÁKMÁNYOLÁS

- a „személyiség megcsonkítása”: 37
- a „tőke-imperializmus” nemzetközi kizsákmányoló módszere: 50

KULTÚRA

- átfogó kulturális nevelést: 33
- igazság, jóság, szépség, mint legegyetemesebb kultúrértékek: uo. 33
- sajátos nemzeti kultúra ápolása: 65–66

LIBERALIZMUS

- értékelése a „szabadság” fogalmának értékelésétől függ:
- a szabadság helyes értékelése: 54, 65
- a szabadság helytelen fölfogása: „szabadosság”: a zabolátlan ösztönök uralma: 32–33

MINŐSÉGI ÉLET

- problémái: 32

MUNKA

- a természet rendjében: 42
- a természetfölötti rendben: 44
- helyes és helytelen értékelése: 42–43
- a munka elsőbbsége a tőkével szemben: 43
- a munka „árucikként” való kezelésének elítélése: 42

MUNKÁS:

- lásd: munkások jogai: a JOGREND címszó alatt

NEMZET

- nemzetek, népek fejlődéshez való joga: 66
- nemzeti azonosság, nemzeti kultúra ápolása védelme: 65–66

NÉPI KISEBBSÉG

- védelme: 62

OSZTÁLYHARC

- a szocialista rendszer alapelve, ennek kritikája: 49

ÖKOLÓGIA

- környezetvédelem: 67
- természeti környezet pusztítása: 33
- „humánökológia”: 34

ÖSSZEFOGÁS

- nemzetközi összefogás alapelvei: 66
- társulások: társadalmi és nemzetközi szinten: 68

PATERNALIZMUS

- mint társadalmi rendszernek kritikája: 53

SZABADSÁG

- a szabadság társadalmi és nemzetközi tisztelete: a szociális kérdés megoldásának egyik legfőbb alapelve, tulajdonképpen a személyi méltóság tiszteletén alapul: 65

SZABADVERSENY

- a kapitalista gazdasági rendszer legfőbb elve – kritikája: 50

SZEGÉNYség

- világméreteket öltött és egyes népeknél visszafordíthatatlan folyemettá vált: 45
- szegények kísértése: 11, 66

SZEMÉLYI MÉLTÓSÁG

- a szociális kérdés megoldásának első alapelve: 54

SZENVEDÉLYEK

- önpusztító bűnös szenvedélyek: kábítószer, alkoholizmus stb.: 32
- másokat kizsákmányoló szenvedélyek: kapzsiság, önzés, hatalomvágy stb. 29, 46

SZERETET

- az igazságossággal karöltve: a legfőbb társadalmi, erkölcsi rendező elvek: 62–64

SZOCIÁLIS IGAZSÁGOSSÁG

- az igazságosság három klasszikus fölosztásán túl: kölcsönös, törvényes, osztó – a „szociális igazságosság” a mértéktelen vagyonfőlhalmozódást és a mértéktelen elszegényedést van hivatva megakadályozni:
- a kiegyensúlyozott társadalmi rend rendező elve: 51
- a szolidaritással való összefüggése: 62–64

SZOLIDARITÁS

- a szeretet és a szociális igazságosság ötvözete:
- több a szeretetnél, mert nemcsak „kívülről”, „lehajolva” segít, hanem azonosságot vállal: 62–64
- több az igazságosságnál, mert az indítóoka mind az igazságosság, mind a szeretet: 62–64

SZTRÁJKJOG

A RN és QuA még tiltja, de

- Laborem Exercens-ben II. János Pál bizonyos föltételekhez kötve megengedhetőnek tartja: 43

SZUBSZIDIARITÁS ELVE

- az ún. „tantum-quantum” elvén nyugszik: csak annyit segít, amennyire szükséges, vagyis a rászorulókat nem fosztja meg önállóságától: 51

TÁRSADALOM

- az ember természeténél fogva társas lény, és célját a közösségen keresztül valósítja meg: 45
- az egész emberiség számára, világméreteken: új társadalmat kell fölépíteni, mert a jelenlegi a „bűn struktúrája alá vetett” társadalom: 46–47

TECHNOLÓGIÁK

- sajátos tulajdonforma: az új technológiák, szaktudás birtoklása: 30
- az új technológiák átadásával kell segíteni kell a szegényebb népeket: 68

TULAJDON

- a tulajdon fogalma: 36

- a magántulajdon, mint a társadalmi bajok „eredeti bűne”:
a marxista tanítás szerint: 36
- a magántulajdonhoz való jog: 36
- a tulajdon közösségi jellege: 37
- a tulajdon sajátos formája: a tőke (termelőeszközök): 40

TŐKE

lásd: a TULAJDON címszónál

VALLÁSSZABADSÁG

- a legalapvetőbb emberi jogok közé tartozik: 59

Kiadja a KORDA Kiadó
6000 Kecskemét, Lestár tér 2. (T.: 76/328-977)
Felelős vezető: dr. Bujdosó Gabriella
Megjelent a MERCATO BT. gondozásában (T.: 76/487-417)
ISBN: 963 8004 60 6
95. 510 148 Petőfi Nyomda és Csomagolóanyag-ipari Rt., Kecskemét
Felelős vezető: Sebesvári László vezérigazgató

Ára: 220,- Ft

Az Egyház 100 éves szociális tanításának – II. János Pál három szociális körlevelét is beleszámítva – ilyen összefoglaló jellegű, rövid ismertetése még nem jelent meg magyarul. Ebből a szempontból tehát hiányt pótló ez a munka. Különösen időszerűvé teszi az Egyház Nagy Katekizmusának megjelenése, továbbá az eddig megjelent szociális enciklikák teljes szövegű, gyűjteményes kiadása.

Érdemének tekinthető az is, hogy nem különböző kommentárokat ismertet, hanem magukat a körleveleket mutatja be – ugyan nem külön-külön, analitikus módszerrel, hanem szintetikusán, az Egyház egész szociális tanítását rendszerbe foglalva.

P. Hevenes János S. J.
lektor

Terjeszti: **KORDA Könyvkereskedés**
6000 Kecskemét,
Lestár tér 2.
Telefon: 76/328-977